

Oorlogsmonumenten

in Nationaal Park
de Loonse en Drunense Duinen

Henk Peters

ISBN/EAN 978-90-78933-32-8

Uitgever "t Schoor, Heemcentrum voor Udenhout en Biezenmortel"

Drukkerij ELKA Tilburg

4 mei 2019

Oplage 150

© Alle rechten voorbehouden. De uitgever vindt het fijn als informatie uit deze publicatie wordt gebruikt, mits de uitgever vooraf wordt geïnformeerd.

Voorwoord

In 2009 volgde ik de cursus voor duingids in Nationaal Park De Loonse en Drunense Duinen. Bij een excursie onder leiding van boswachter Frans Kapteijns, kwamen wij bij een kruis met de data 27-10-1944 en 2-4-1945. Niemand wist precies wat die voorstelden en ook niet waarom, door wie en voor wie dit monument geplaatst was. Dat was voor mij de aanzet om alle oorlogsmonumenten in Nationaal Park De Loonse en Drunense Duinen te inventariseren en te achterhalen wat er zich hier allemaal afgespeeld heeft tijdens de Tweede Wereldoorlog.

In Nationaal Park De Loonse en Drunense duinen zijn vijf herdenkingsmonumenten over de Tweede Wereldoorlog te vinden: het Monument bij de Distelberg, het Kruis in de duinen bij Helvoirt, het Mariakapelletje aan de Schoorstraat in Udenhout, het Herdenkingsmonument voor 14 verzetshelden bij Bosch en Duin in Udenhout en het Vredesmonument tegenover de Eftelingsestraat in Kaatsheuvel.

In deze publicatie blijven twee kapelletjes nabij het Nationaal Park achterwege. De Mariakapel te Waalwijk, die gebouwd werd op de kruising van 't Hoekje en de Meerdijk uit dankbaarheid aan Maria voor de bevrijding in oktober 1944. Op die plek betraden de eerste bevrijders het Waalwijks grondgebied. Deze kapel ligt net buiten het Nationaal Park. Aan de rand van de Loonse en Drunense Duinen bij Drunen staat de Hubertuskapel, die in 1994 door het plaatselijke Hubertusgilde gebouwd werd als rustpunt voor gelovigen. Deze kapel hoort dus niet tot de oorlogsmonumenten.

Over ieder monument treft u de volgende informatie aan: een uitgebreide beschrijving waar het monument zich precies bevindt (ook met gps-coördinaten), uitleg waarom het monument juist daar geplaatst is en door wie, een beschrijving van wat er gebeurd is, alsook foto's en bronvermeldingen. Bij enkele monumenten wordt een bijzonderheid van de natuurlijke omgeving belicht.

Het geheel is zo geschreven, dat u ieder verhaal afzonderlijk kunt lezen.

Voor de bezoeker aan het Nationaal Park volstaat het de grote lijn te weten van wat er zich hier tijdens de Tweede Wereldoorlog heeft afgespeeld en daartoe heb ik me dan ook beperkt. Toch zijn er nog vele interessante verhalen te vertellen over deze periode. Zij die daar meer over willen weten, raad ik aan om de geraadpleegde bronnen na te slaan, die achter in dit boekje vermeld staan.

De verhalen zijn meteen na mijn gidsopleiding in 2009 opgeschreven en in 2015 geactualiseerd. Door nieuwe informatie is het noodzakelijk gebleken om ook nu weer sommige feiten te herschrijven en foto's aan te passen.

Henk Peters
Udenhout, 4 mei 2019

Hoofdstuk 1

Algemeen oorlogsbeeld rond de Loonse en Drunense Duinen in 1944

De bevrijdingsactie Operatie Pheasant

De bevrijding van Antwerpen op 4 september 1944 leidde tot "Dolle Dinsdag", omdat de bevolking van ons land dacht nu ook snel bevrijd te worden. De Duitsers, die ook enigszins in paniek raakten, brachten daarom op 5 september 1944 de munitieopslagplaats (de M.A.St.) bij Kaatsheuvel tot ontploffing. Maar de geallieerden verzuimden (door Operatie Market Garden bij Arnhem) de Westerschelde veilig te stellen, waardoor de Antwerpse haven niet bereikbaar was.

Operatie Pheasant was de opmars van het Britse 12^e legerkorps, opgesteld van Tilburg tot Den Bosch richting Bergse Maas. Operatie Suitcase betrof de andere helft van Brabant, namelijk de lijn Tilburg tot Woensdrecht en viel toe aan het Britse 1^e legerkorps. Het doel van beide operaties was, dat de oprukkende geallieerde troepen Midden- en West-Brabant, Zeeuws-Vlaanderen en Walcheren zouden bevrijden, zodat de bevoorrading van de geallieerde troepen via de Westerschelde naar Antwerpen veilig gesteld werd.

Onderdeel van Operatie Pheasant was een aanval met de codenaam Colin. De troepen van de 51^e Highland Division trokken op 23 oktober 1944 in noordwestelijke richting om via Schijndel door te stoten richting Boxtel, Vught en 's-Hertogenbosch. Binnen enkele dagen na de start van Operatie Pheasant in 1944 werden diverse plaatsen rond de Loonse en Drunense Duinen bevrijd. Op 26 oktober Helvoirt, Biezenmortel en Udenhout. Tilburg op 27 oktober (de geboortedag van Peerke Donders!), Loon op Zand en de Distelberg op 28 oktober, Kaatsheuvel op 29 oktober (dus niet op de 30^e zoals het afgebeelde kaartje aangeeft), Sprang-Capelle en Waalwijk op 30 oktober, Drunen op 4 november en Heusden op 5 november. In dit vestingstadje werd de toren van het stadhuis door misdadige Duitsers opgeblazen, omdat zij niet wilden dat de Britten deze als uitkijkpost zouden kunnen gebruiken. Daarbij kwamen 134 burgers om, die in de kelders van dit gebouw een schuilplaats hadden gevonden. Een paar uur later werd het vestingstadje Heusden door een bataljon van de 51^e Highland Division bevrijd.

De oorlog in en om de duinen

Tijdens de gevechten om de diverse gemeentes rond de Loonse en Drunense duinen trokken de Duitse troepen zich langzaam terug naar het noorden achter de Maas. Zij verschansten zich bij hun aftocht ook in de bossen van de Loonse en Drunense duinen en legden daar vele mijnen.

Het front lag van 26 tot en met 28 oktober 1944 in Biezenmortel op de grens met Helvoirt, waarna het zich verplaatste naar de Distelberg. Er zijn toen aan de Oude Bosschebaan en de Zandkant totaal zeven boerderijen door oorlogshandelingen verwoest. Dat gold ook voor de bekende horecagelegenheden Bosch en Duin, de Hooimijt (die ernaast stond en niet meer bestaat) en De Rustende Jager. De Britten kamden het gebied meter voor meter uit om de Duitsers uit de bossen te verjagen. Daarbij vuurden zij vele salvo's met mortiergranaten af. Gesneuvelde soldaten werden vaak aan de rand van de duinen in noodgraven begraven.

De geallieerde soldaten werden vlak na de bevrijding herbegraven op het Britse ereveld (War Cemetery) in Bergen op Zoom. In 1950 zijn Duitse gesneuvelde soldaten herbegraven op het kerkhof van Ysselsteyn. Sommigen Duitsers deserteerden en verborgen zich bij burgers met het verzoek of zij hen over wilden dragen aan de geallieerden. Van minstens één soldaat is bekend, dat hij om die reden door de Duitsers in de buurt van Giersbergen standrechtelijk doodgeschoten werd.

Midden-Brabant lag ook in de aanvliegeroute van bommenwerpers naar Duitsland. Diverse toestellen zijn in deze regio neergeschoten, wat doden, gewonden en veel materiële schade tot gevolg had. Hetzelfde gebeurde door V1's, die door de Duitsers op de haven van Antwerpen afgevuurd werden en door het vroegtijdig uitvallen van de voortstuwingsmotor neerstortten.

Tijdens de oorlog hebben onderduikers zich ook in het huidige Nationale Park verborgen gehouden. Dat gold ook voor vele mannen die aan het eind van de oorlog loopgraven voor de Duitsers moesten aanleggen.

Na de oorlog werden nog vele handgranaten en mijnen in de duinen onschadelijk gemaakt. Desondanks kwam er nog een aantal burgers om door het ontploffen van mijnen en granaten. Ook nu nog wordt explosief materiaal gevonden en onschadelijk gemaakt. Begin mei 2009 werd in de duinen een Engelse pantsergranaat van 40 centimeter lang en met een doorsnede van tien centimeter door twee jongens gevonden, die hem mee naar huis namen. Het explosief was zwaar verroest en de ontstekingskop was afgebroken. Het projectiel werd in de directe omgeving tot ontploffing gebracht. De twee vinders mochten blij zijn, dat zij bij het vervoer van de granaat niet om het leven waren gekomen. Nog steeds worden explosieven onschadelijk gemaakt. Het parool luidt dan ook: Vind je granaatresten, blijf ervan af en waarschuw de politie.

Hoofdstuk 2

Monument bij de Distelberg te Helvoirt

Gps (instelling WGS 84) N 51° 39,621' E 005° 12,484'

Locatie van het monument

Dit monument is te vinden als u vanuit Helvoirt over de Nieuwkuijkseweg richting Cromvoirt rijdt. Daar gaat u linksaf de Distelberg/Margrietweg op, richting Giersbergen. Het monument staat aan de linkerkant ongeveer 50 meter voorbij de afslag Duinoord en schuin tegenover het huis aan de Distelberg 1.

In 2015 heeft het monument een ander aanzien gekregen, zodat het nu vanaf de weg beter zichtbaar is. Bovendien is er links een paaltje met QR-code geplaatst.

Het monument is door de bewoners van de Distelberg opgericht ter nagedachtenis aan zeven soldaten van de 51^e Highland Division, the 5th Black Watch, die daar vlakbij gesneuveld zijn. Het kruis met de helm is gemaakt door Jos Verhoeven en de namen op de steen zijn gegraveerd door Rini van Lieshout – Peterse.

Wat gebeurde er in 1944 op de Distelberg?

Het gebied dat hier vlakbij lag tussen het Drongelens afwateringskanaal en de Bergse Maas werd door de Duitsers hardnekkig verdedigd. Daarom was Operatie Guy Fawkes nodig om dit gebied te bevrijden. De aanval werd op de avond van 4 november 1944 om 18 uur ingezet door de 51^e Highland Division. De Distelberg werd frontgebied. Vanaf deze plek begon een van de aanvallen, waarvoor onder vijandelijk vuur het afwateringskanaal overgestoken moest worden.

Ooggetuige Sjaak Peeters (85) uit Helvoirt, die toen 24 jaar was, vertelde daarover het volgende:

Bij ons op de Distelberg was al snel duidelijk dat er iets groots stond te gebeuren. We zagen artilleriegeschut, tanks, jeeps, vrachtauto's en vlammenwerpers. Bovendien werden hier troepen samengetrokken. De Schotten vroegen mijn schoonouders Henskens, die op Distelberg 1 woonden, of zij in het achterhuis van de boerderij een hospitaal mochten inrichten. Natuurlijk werd dat toegestaan. Het was een komen en gaan van vrachtauto's en jeeps met het Rode Kruis erop en er werd zelfs een complete operatiekamer ingericht. Binnen zaten de soldaten gezellig met ons te kletsen en ze deelden thee, chocolade en sigaretten uit. Natuurlijk werd er ook een oogje gewaagd aan de drie dochters die aanwezig waren. Mijn schoonvader boden ze een glas aan, maar die zei: "Nee, ik heb net al thee op." Pas later kreeg hij in de gaten dat het een glas whisky was. Twee soldaten zal ik nooit meer vergeten: Roy Hill (37) en James Mulligan (18). Aan alles kon je merken, dat Roy een soort vaderfiguur voor James was en zich voor hem verantwoordelijk voelde. Roy zei tegen ons: "Ik ben 37 en dubbel zo oud als James. Ik beschouw me dus eigenlijk als een soort vader voor hem en moet hem dus beschermen, zodat hij de oorlog overleeft." Rond 18.00 uur begon de aanval op de Duitsers. Roy, James en de anderen zeiden ons gedag: "Tot over een paar uur". En nogmaals sprak Roy: "Ik zal heel goed op James passen en hem beschermen." De Duitse troepen bij de brug over het Drongelens afwateringskanaal en rond Den Bosch boden hardnekkige tegenstand om de belangrijke verbinding met het noorden te behouden. We hoorden het kanongebulder van de artillerie en de tanks en het schieten met geweren en mitrailleurs. Op een gegeven moment kwam er een melding binnen dat er gewonden waren. Een jeep bracht een onbekende Schotse soldaat naar het noodhospitaal. Hij bleek echter al gesneuveld te zijn. Ook zes anderen werden binnen gebracht, waaronder Roy Hill en James Mulligan. De arts kon ook bij hen slechts de dood constateren. Bij het oversteken van de brug over het Drongelens afwateringskanaal richting Vlijmen, waren zij door vijandelijk vuur dodelijk getroffen".

“Tot over een paar uur. Ik zal heel goed op James passen en hem beschermen”. “Deze woorden staan in mijn geheugen gegrift en deze twee soldaten zal ik dan ook nooit meer vergeten,” aldus ooggetuige Sjaak Peeters.

Hij vertelde verder: “De lichamen van de gesneuvelden werden in de daarvoor bestemde zakken gedaan en buiten het noodhospitaal voorzichtig op de grond gelegd. Het was erg druk met het verzorgen van gewonden, waaronder ook Duitse soldaten waren. Er was een tekort aan manschappen en men vroeg mij de wacht te houden bij de zeven lichamen, totdat men mij zou aflossen. Natuurlijk deed ik dat.

De volgende morgen, op 5 november 1944, werden de zeven Schotse militairen tegenover de boerderij van mijn schoonouders Henskens begraven, precies op de plek waar nu het monument staat. Voor ieder van hen was een apart graf gedolven met een houten kruis met hun naam erop. Helaas was de naam van een van de soldaten niet bekend. De compagnie nam afscheid met militaire eer en de aalmoezenier sprak een gebed uit. Samen met mensen uit de buurt volgde ik deze korte maar indrukwekkende plechtigheid.”

De gesneuvelde militairen

Op de afgebeelde foto zie je de veldgraven uit 1944. Op de voorgrond is te zien, dat de Distelberg vlak na de oorlog nog een zandpad was. Op de achtergrond links zie je een waslijn hangen. Oudere bewoners waren zeer verrast, toen ze pas geleden deze foto zagen. Ze herinnerden zich, dat zij daar in die tijd een put hadden laten slaan om schoon water te hebben en daarom werd daar dan ook de was gedaan.

Op de achterste rij kruisen staan – van links naar rechts – de namen van Roy Hill, William Reidie en Philip Ayle. Op de kruisen staat ook: *killed in action, 4 november* en er waren ook nummers leesbaar, zoals bij Reidie (520039) en Ayle (573542). Verdere teksten op de kruisen waren zelfs met een usb-microscoop niet leesbaar te maken.

Zes maanden nadat de Schotten gesneuveld waren, zijn ze herbegraven op het Britse ereveld (War Cemetery) in Bergen op Zoom. De laatste rustplaats van William Reidie is daar te vinden in vak 2.B.8 en van de anderen, waarvan de namen bekend waren, in vak 2.C.8 tot en met 2.C.12.

Stichting Pheasant achterhaalde in 2015 de naam van de onbekende soldaat. Zijn naam is Jeffrey Bradley (19 jaar) en hij ligt begraven in vak 2.B.9. Zijn naam is ook toegevoegd bij het monument.

Sjaak Peeters vervolgt: “Het geheel had diepe indruk op ons, buurtbewoners, gemaakt. Daarom namen we het initiatief om ter nagedachtenis aan de zeven een monument op te richten. We onderhouden dit zelf en gedenken hen jaarlijks. Wij zijn ook blij met Stichting Pheasant uit Waalwijk. Zij houden bij dit monument ieder jaar op zondag 4 november om half twaalf (of op de zondag na deze datum) een herdenkingsbijeenkomst samen met onze buurt. Dit doen zij op die dag ook bij het Kruis in de duinen.” (Leden van Stichting Pheasant uit Waalwijk hebben legervoertuigen uit de Tweede Wereldoorlog, organiseren herdenkingen en doen aan living history 1940-1945).

In 2015 ontving Sjaak Peeters (dan 90 jaar oud) voor zijn jarenlange inzet voor het monument een oorkonde uit handen van de burgemeester van Haaren.

Hoofdstuk 3

Kruis in de duinen bij Helvoirt

Gps (instelling WGS 84) N 51° 39,023' E 005° 10,823'

Locatie van het monument

Dit monument kunt u vanaf twee kanten bereiken. Het is te vinden als u van Helvoirt over de Nieuwkuikseweg richting Cromvoirt rijdt. Daar gaat u linksaf de Distelberg/Margrietweg op, richting Giersbergen. U komt na 2,5 kilometer bij het kruispunt waar verwezen wordt naar fietsknooppunt 74. Hier is rechts de verharde weg Margriet en links het zandpad, dat de naam Bernhardlaan draagt. Als u dit zandpad volgt, ziet u na ongeveer 1 kilometer aan uw rechterhand het monument, dat in een bocht staat.

Het monument is ook te vinden als u bij De Rustende Jager in Biezenmortel over de Oude Bosschebaan richting Helvoirt gaat. Tussen huisnummer 37 en 39 bij de voormalige forellenvijver splitsen de weg en het fietspad zich. Volg hier wandelknooppunt 10, via 8 naar 9, een afstand van ongeveer 2 kilometer. Daar wijkt u even van de route af door 100 meter rechtdoor het brede (ruiter)pad te volgen tot de bocht. Hier staat links het monument in de vorm van een kruis.

Eerst stond hier een houten kruis. Dat is in 1979 vervangen door Jos Verhoeven. Zijn zoon Nico heeft het in 2015 gerestaureerd. Iemand, die onbekend wil blijven, heeft het kruis in 2011 met stenen verfraaid, zodat het lijkt alsof het een graf is. Links van dit monument is een paaltje met QR-code geplaatst. Op de voorzijde van het kruis staan de data: 27 oktober 1944 en 2 april 1945. Het getal 51^e en de letters HD bovenaan slaan op de 51^e Highland Division.

Dit kruis is een herdenkingsmonument voor de gesneuvelde Britse soldaat Ivor Calvert, die op 27 oktober 1944 hier in de omgeving sneuvelde en voor de Helvoirtse jongen Kees van Iersel, die op 2 april 1945 op deze plek door een explosie om het leven kwam.

Wat is hier precies voorgevallen op 27 oktober 1944?

De mensen uit deze omgeving hebben altijd gedacht, dat hier een Schotse soldaat gesneuveld is, die bezig was met het ruimen van mijnen. De Duitsers hadden die in grote hoeveelheden in de bossen gelegd, waarmee ze probeerden de Britse opmars sterk te vertragen. Bij het verrichten van zijn werkzaamheden zou de soldaat met zijn jeep op een mijn gereden zijn, waarbij hij omkwam.

Leden van Stichting Pheasant uit Waalwijk en de Drunense schrijver Jack Didden zijn al tijden bezig met het onderzoeken van bronnenmateriaal, zoals verschillende War Diary's, die betrekking hebben op de omgekomen soldaat. Een War Diary is een dagboek dat iedere eenheid vanaf bataljonssterkte moest bijhouden, zodat de staf een overzicht hield over onder andere het verloop van de gevechten, de sterkte van de vijand, het aantal gewonden, wie er sneuvelde en waar dit gebeurde. Jack Didden heeft niet alleen kinderboeken op zijn naam staan, maar ook vele historische boeken over de Tweede Wereldoorlog van het gebied rond de Loonse en Drunense Duinen. Hij beschikt over het War Diary van de Engelse verkenningsseenheid het 2e Derbyshire Yeomanry. Bij het snuffelen in archieven in Londen heeft hij hiervan een kopie gemaakt (National Archives Kew, WO 171/851). Het bronnenonderzoek van Jack Didden en Stichting Pheasant wijst uit, dat in deze regio op 27 oktober 1944 één soldaat gesneuveld is. Dat was de Engelse korporaal Ivor Calvert, 23 jaar oud. Hij behoorde tot de Engelse verkenningsseenheid, het 2e Derbyshire Yeomanry, die aan de 51e Highland Division was toegevoegd. In het War Diary staat ook, dat bij een poging om zijn lichaam te bergen een Daimler verloren ging, maar dat de bemanning gelukkig wist te ontsnappen.

Aan de hand van het bronnenmateriaal is in 2009 verder onderzocht hoe en waar Ivor Calvert precies gesneuveld is en waar zijn veldgraf was. Na jaren speuren werd dit raadsel niet opgelost. Uiteindelijk lukte het in 2017 aan Wil Hoyer van Stichting Pheasant om de juiste gegevens te bemachtigen. Daaruit kon alleen met zekerheid vastgesteld worden, dat het inderdaad om korporaal Ivor Calvert gaat. Maar er kan niet met zekerheid gezegd worden, waar hij precies in deze regio gesneuveld is. Harrie Vrienten maakte een naambordje dat bij de herdenking in dat jaar bij het monument geplaatst werd.

Wel is zeker, dat de plaatselijke bevolking het kruis bedoeld heeft voor de militair die op 27 oktober omkwam. Dat de mensen uit de buurt altijd een ander beeld van het gebeuren hadden, is logisch. Op 27 oktober 1944 hoorden ze dat er een soldaat gesneuveld was. Ze dachten dus meteen aan een Schot van de 51^e Highland Division. Dagenlang is geen enkele buurtbewoner in dit frontgebied geweest. Toen men later een zwaar beschadigde jeep zag op de plaats, waar nu het kruis staat, hebben de mensen waarschijnlijk de conclusie getrokken, dat de gesneuvelde soldaat met zijn jeep op een mijn gereden was. Afzetlinten met daarbij het bordje “mines” ondersteunden deze mening. De Engelse verkenningseenheid van Ivor Calvert maakte echter geen gebruik van jeeps, maar van Daimler Dingo pantserwagens, die ruim 7,6 ton wogen en bewapend waren met een 40 millimeter kanon, plus twee mitrailleurs. Na 27 oktober zijn hier wel diverse jeeps tijdens de opmars op een mijn gereden of door vijandelijk vuur uitgeschakeld. Zo kan het misverstand ontstaan zijn.

De Helvoirtse jongen Kees van Iersel kwam om door een explosie

Voordat dit artikel herzien was in 2015, schreef ik in 2009 aan de hand van getuigenverklaringen hierover het volgende: Over deze gebeurtenis bestaan verschillende lezingen. In de uitgave “Uitgegroeid tot Helvoirt” staat: “Op 2 april 1945 ging Kees van Iersel op pad met zijn jonge paard. Hiermee wilde Kees oefenen voor het ringsteken. Hij kwam uit bij een stel jongens, die een jeep in “den duin” wisten te staan. Kees en een aantal anderen gingen er naar toe. Toen Kees van zijn paard stapte en in de richting van het wrak liep, trapte hij op een mijn, waarbij hij omkwam. Het was op bijna dezelfde plek als waar de soldaat omgekomen was.”

Diverse bronnen, die ik gesproken heb, zijn gedetailleerder. “Kees (bijna 17) ging samen met zijn broer Johan en nog een andere jongen met een jong paard de bossen in. Hij maakte het dier vast aan een boom, vlakbij de plek waar nu het kruis staat. Kees ging naar het wrak van een jeep, waarvan alleen de voorkap zwaar vernield was. Iedereen uit de buurt had er van alles afgesloopt, zoals wielen, schakelaartjes, de “kilometerteller” die miles aangaf en andere metertjes. Aan de kant van de weg lagen 6 tot 8 Duitse antitankmijnen. Die waren door de Schotten netjes opgestapeld toen ze het bospad vrijmaakten voor de opmars. Er omheen was een wit lint gespannen met het bordje “mines” erbij. Iedereen wist, dat je hiervan af moest blijven, omdat dit levensgevaarlijk was.” Volgens een andere bron was het witte lint niet aanwezig en lagen er ook persoons-mijnen en granaten. Wat er toen precies gebeurde, is nooit goed duidelijk geworden.

Eén bron vertelde me, dat hij gehoord had dat Kees een granaat of een mijn vastpakte en daarmee wat schudde. Toen het een sissend geluid maakte, riep hij: “Nou moeten we maken dat we weg zijn.” Op hetzelfde moment volgde een explosie, die Kees op slag doodde en zijn lichaam onherkenbaar verminkte. Door de klap rukte het paard zich los, sloeg op hol en werd later door buurtgenoten aangetroffen.”

Een andere bron vertelde: “Ik was de dag ervoor bij de jeep, toen er enkele, mij onbekende jongens met mijnen gingen spelen, die achter het witte lint lagen. Ik zei nog dat ze dat niet moesten doen. De volgende dag liep ik met mijn vader in het bos. Opeens hoorden we een hevige knal. We gingen kijken en zagen een zwaar verminkt lichaam liggen en een dode, zwarte hond. Verder was er niemand.”

Een andere bron vermeldt dat Johan en de andere jongen in de richting van het Hengstven zijn gerend. Diverse mensen wisten mij ook te vertellen, dat het trieste voorval zo'n impact op broer Johan had, dat hij daarom bijna nooit meer over deze gebeurtenis heeft gesproken.

Het was de tweede keer binnen een half jaar dat de Helvoirtse familie Van Iersel door het noodlot werd getroffen. Het broertje van Kees van Iersel, Sjefke, was op 13 november 1944 bij een ander ongeluk om het leven gekomen. "De 10-jarig Sjefke rommelde toen met een stok in het zand om de restanten van een veldkeuken van de soldaten te onderzoeken. Het vuur bleek niet echt gedoofd te zijn. Vlakbij stonden geopende jerrycans met resten benzine en het is ook mogelijk dat er wat van op de vloer terecht gekomen was. Er ontstond een grote steekvlam, waardoor Sjefke getroffen werd en zwaargewond raakte. Een aantal dagen later overleed hij in het ziekenhuis van Boxtel.

Sjefke en Kees van Iersel zijn later op het kerkhof van Helvoirt samen in één graf begraven.

Het Kruis in de duinen

Jan van de Plas uit Helvoirt heeft naar eigen zeggen rond 1947 een ijzeren kruis geplaatst ter nagedachtenis aan zijn buurjongen Kees van Iersel en ook voor de gesneuvelde soldaat. Hij had er geen tekst opgezet. Later is er een houten kruis geplaatst. Nico Verhoeven vertelde over de jaartallen achter op het kruis het volgende: "Mijn vader Jos Verhoeven heeft in 1979 het houten kruis vervangen een ijzeren kruis. Ik weet nog dat mijn vader dit kruis in de schuur heeft gemaakt en geschilderd. Hij was over de gebeurtenis van 2 april 1945 op die plek in het bos niet erg spraakzaam en had zijn eigen beleving daarbij. (Dat gold overigens ook voor de gebeurtenis bij het Kruis op de Distelberg, dat hij ook thuis gefabriceerd had.)

Het jaartal 1999 slaat op de 55-jarige herdenking en het opnieuw schilderen van het kruis. In 2002 heeft mijn vader het kruis gerenoveerd en opnieuw geschilderd. Hetzelfde heb ik in 2015 gedaan. Vandaar ook die verschillende jaartallen, die wijzen naar een opknappbeurt van het kruis."

Ieder jaar wordt ook bij het kruis op zondag 4 november om 10.00 uur (of op de zondag na deze datum) een herdenking gehouden door leden van Stichting Pheasant uit Waalwijk. Aansluitend om 11.30 uur bij het monument aan de Distelberg. De stichting is in 2007 opgericht om evenementen en herdenkingen te organiseren met als thema de Tweede Wereldoorlog. Zij leggen dan bij dit monument een krans, zoals zij dat ook doen bij het monument bij de Distelberg.

Wat er werkelijk gebeurde op 2 april 1945 bij het Kruis in de duinen

In juni 2012 nam de toen voor mij onbekende 79-jarige Ton van Dijk contact met mij op, nadat hij bij toeval mijn artikel uit 2009 had gelezen. Hij sprak: "Mijn hart sloeg bijna een slag over, toen ik in de gaten kreeg, dat het verhaal over Kees en Sjefke van Iersel in het artikel ook over mij ging, want ik was toen daar ook aanwezig en slachtoffer van die explosie."

Ton van Dijk vertelde: "Als tienjarige Rotterdams jongetje was ik van eind augustus 1944 tot eind augustus 1945 evacué bij de familie Van Iersel in Helvoirt. Mijn verblijf, bedoeld voor een periode van 2 á 3 weken, liep door onvoorziene en tragische omstandigheden uit tot een jaar. In deze periode veranderde mijn leven door twee droevige en fatale gebeurtenissen, waardoor Sjefke (10) en Kees van Iersel (16) uit Helvoirt om het leven kwamen en ikzelf zwaar gewond raakte. Ongeveer 69 jaar lang heeft Ton(nie) van Dijk deze gebeurtenissen uit zelfbescherming verdrongen. Het lezen van mijn artikel van 2009 leidde ertoe, dat hij zijn verhaal uit die oorlogstijd aan mij vertelde, wat onnoemelijk veel emoties bij hem opriep. Zijn verhaal had tot gevolg, dat ik met toestemming van Ton en van de familie Van Iersel hierover een apart artikel schreef onder de titel "Het drama bij het Kruis in de

duinen.” Dit te vinden is op de website van het Nationaal Park: Lezingen op maat | ivn. Hieronder leest u een samenvatting van dit verhaal van de toen 10-jarige Rotterdamse evacu  Tonnie van Dijk.

“Kees van Iersel (bijna 17) ging op Tweede Paasdag 1945 een paard “afrijden”, want deze merrie had kort tevoren een veulen gekregen. Om half twee zei moeder Van Iersel tegen haar zoon Johan (12) en mij (10): ”Gaan jullie Kees eens zoeken, want om drie uur is het Lof.” (Dit is een katholieke gebedsdienst met zang, waarbij het Allerheiligste aanbeden wordt). Wij gingen op pad en kwamen Kees tegen, die vertelde, dat er een kapotte jeep in de bossen lag. “Kom maar achter op het paard zitten, dan zijn we er zo.” Inderdaad lag er rechts van het zandpad een kapotte jeep tussen de bomen. Ik kan me nog goed herinneren, dat Johan van het paard sprong en in de jeep ging zitten. Kees en ik maakten intussen het paard vast aan een boom en liepen naar de linkerkant van het pad, waar wij twee stalen kisten zagen staan. Die waren niet omgeven met een lint of een bordje “mines”. Ik zie me nog samen met Kees voor de rechtse kist zitten. We kregen het ding open en zagen tal van draden. We zullen daar wel aan geprutst hebben, want er volgde een hevig explosie, waardoor ook de andere kist ontploft is. Er was een enorme knal en een felle lichtflits. Johan was hier ooggetuige van en zag Kees en mij de lucht invliegen. Hij is toen naar een boerderij gerend om hulp te gaan halen. De mensen daar, de familie Van Doveren, hebben hem eerst gekalmeerd en hem toen naar de pastoor in Helvoirt gebracht. Daar heeft hij zijn tragisch verhaal gedaan. Hoe hij gezien had dat Kees en ik de lucht ingeblazen werden en Kees onherkenbaar verminkt in een boom terecht kwam. Ikzelf was zwaar gewond. Eén scherf zat in mijn hoofd en een andere scherf was onder mijn borstbeen via mijn long rechtsachter uit mijn lichaam gegaan. Gelukkig is dat goed genezen en het is een wonder dat er geen andere vitale delen geraakt zijn. Mijn pink was verdwenen en ook een stukje van mijn ringvinger. Mijn doormidden gescheurde rechtervoet was naar links geslagen. Door de hevige knal was ook mijn trommelvlies van het rechteroor verdwenen. Ik heb zo’n zes weken in coma gelegen. Ik kreeg bezoek van de familie Van Iersel, maar toen ik bijgekomen was, viel het me op dat Kees er telkens niet bij was. Op mijn vragen waar Kees was en wat er gebeurd was, kreeg ik steeds andere antwoorden. Uiteindelijk vertelden ze toen: “Kees is bij de explosie omgekomen en jij ligt zwaargewond in het ziekenhuis.” Ik weet nog wel dat ik toen veel heb moeten huilen en ook dat de familie van Kees h el, h el erg bedroefd was. Ik kan me nog goed herinneren, dat moeder Van Iersel ontzettend veel verdriet had en ik zag dat ook terug in haar ogen. Haar verdriet is mij altijd bijgebleven en heb ik ook nooit van mij af kunnen zetten. Dat heb ik mijn hele leven als een loden last met me meegedragen.”

Sjefke van Iersel kwam eerder om het leven door een ongeluk

Ton vertelde verder: “Ongeveer een half jaar tevoren was zij ook al haar zoontje Sjefke verloren. Sjefke was evenals ik 10 jaar en hij was mijn vriend en maatje. Eind oktober 1944 werd Helvoirt bevrijd. De Schotse soldaten van de 51^e Highland Division, die ingekwartierd waren, gebruikten bij het koken biscuitblikken. Die werden een stukje ingegraven en dan gevuld met een brandstof. Welke weet ik niet meer. Sjefke en ik deden bij het spelen weleens alsof we kok waren en gebruikten buiten dan ook deze blikken en de brandstof. Begin november 1944 waren we dat ook aan het doen. Rond 12 uur riep Sjefkes moeder, dat we moesten komen eten. Ik ging meteen naar binnen aan tafel en op hetzelfde moment hoorden we een vreselijk gegil en zagen we Sjefke als een brandende fakkel langs het raam rennen. Zijn moeder rende naar buiten en wikkelde hem in een tafelkleed om de vlammen te doven. Hij had over heel zijn lichaam verschrikkelijke brandwonden en werd door de Schotten meteen naar het ziekenhuis van Boxtel gebracht. Sjefke heeft vreselijke pijnen geleden en is daar tien dagen later op 13 november 1944 overleden. Wat de precieze toedracht van het fatale ongeluk was, is altijd onduidelijk gebleven,” aldus Ton van Dijk.

Nadat ik deze levensgeschiedenis van Ton van Dijk opgeschreven had, heb ik deze voorgelegd aan Johan van Iersel, die al tientalen jaren tevoren naar Nieuw-Zeeland geëmigreerd was. Het heeft weken geduurd, voordat hij dit verhaal durfde te lezen, want de

akelige ervaring had een grote impact op hem en daarom wilde hij ook nooit over deze droevige gebeurtenis praten. Na het lezen, liet hij me weten: "Het is precies gegaan zoals jij het opgeschreven hebt."

Ton van Dijk is blij dat hij in 2012 na 69 jaar zijn verhaal verteld heeft. Wij zijn met elkaar bevriend geraakt en zijn kinderen zeggen: "Sinds hij jou alles verteld heeft, lijkt het alsof er een last van hem is afgevallen. Pa is een emotioneler mens geworden, die zijn gevoelens niet meer wegstopt. Het lijkt alsof door jouw geschrijf de kurk van de fles is gegaan."

Hoofdstuk 4

Het Udenhouts Mariakapelletje bij natuurgebied De Brand

Gps (instelling WGS 84) N 51° 37,097' E 005° 07,679'

De locatie van het kapelletje

Het Udenhoutse Mariakapelletje, zoals het in de volksmond wordt genoemd, staat aan de Schoorstraat in Udenhout bij de ingang van natuurgebied De Brand, dat ook tot het Nationaal Park De Loonse en Drunense duinen hoort. Als u vanaf het centrum van het dorp richting Bosch en Duin rijdt, ziet u het na 1 kilometer aan de rechterhand.

Heemkundigen en ook de plaatselijke bevolking gebruiken de naam Den Brand, omdat dit gebied in alle oude documenten zo wordt genoemd. Brabants Landschap en Natuurmonumenten hebben de naam echter aangepast aan de schrijfwijze van deze tijd en spreken over De Brand.

Uit dankbaarheid

Op 4 mei 1946 werd de eerste steen voor het kapelletje gelegd, dat ontworpen is door de Goirlese architect Jos Bedaux. Het kapelletje werd gebouwd uit dankbaarheid, omdat Udenhout en Biezenmortel, dat toen nog deel uitmaakte van de gemeente Udenhout, het er in de oorlog betrekkelijk goed van afgebracht hadden. De Duitse munitietrein, die op 16 september 1944 op het Udenhoutse station door de geallieerde luchtmacht in brand werd geschoten, had immers voor vele doden en gewonden kunnen zorgen en nog veel meer schade kunnen aanrichten. Tegelijkertijd dient het kapelletje ook ter nagedachtenis aan de Udenhoutse slachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog en in Nederlands-Indië en de geallieerde militairen, die bij de bevrijding van Udenhout en Biezenmortel gesneuveld zijn.

Gedenken

Rechts in het kapelletje bevindt zich een gedenksteen met de namen van de zestien Udenhoutse mensen, die tijdens de Tweede Wereldoorlog en in Nederlands-Indië omkwamen:

Frans van de Pas, soldaat, sneuvelde in Middelburg op 14 mei 1940.

Toon Dekkers, brandweerman, is bij het blussen van de treinbrand op 16 september 1944 door exploderende granaten ernstig gewond geraakt en twee dagen later overleden.

Ties van Leijden werd tijdens een razzia voor tewerkstelling opgepakt en is omgekomen in het concentratiekamp Schwesing-Engelsburg.

Willem van de Voort werd wegens verzetsdaden op 24 september 1944 in Tilburg gefusilleerd.

Jan Lanslots werd tijdens een razzia in de trein naar Amsterdam opgepakt en is omgekomen in het concentratiekamp Neuengamme.

Frans van den Langenberg werd op 28 oktober 1944 bij de bevrijding van de Zandkant door Engelsen doodgeschoten, omdat zij hem voor een Duitser aanzagen.

Josephus A. Korthout werd op 27 december 1944 door een tank overreden.

Jan van Zon kwam bij een chaotisch verkeersongeval in 1945 om het leven.

Jan van Tilborg werd door de Duitsers gezocht, dook onder, werd ernstig ziek en stierf op 16 augustus 1945 in Alkmaar.

Frans Verzijden zat met zijn broers ondergedoken op het Hooghout en werd op 25 september 1944 door een granaat getroffen.

Zuster Edeltrudis Hamers werd op 14 oktober 1944 dodelijk getroffen door een granaat, toen zij in Oostburg vanuit een schuilkelder een bejaarde vrouw ging helpen.

Jo Paters vertrok in 1937 naar Nederlands-Indië. Hij werkte gedwongen aan de Birmaspoorweg en overleed in 1945 aan tyfus te Muong Saigon.

Adrianus de Wit kwam in 1946 om het leven toen hij explosieven demonteerde.

In 1947 kwamen de soldaten *Kees Maas* en *Sjef Paaijmans* om bij acties in Nederlands-Indië.

Door een onderzoek dat ik in 2017 instelde, kwam aan het licht, dat de verhuisde *Piet van Riel* in Eindhoven in het verzet gezeten had en op 19 september 1944 omgekomen was bij de strijd tegen de Duitsers. Op 19 januari 2018, precies 100 jaar na zijn geboortedag, werd zijn naam op de gedenksteen onthuld.

Intussen zijn op 4 mei 2019 ook de namen van zeven andere slachtoffers op gedenkborden gezet. Daarbij zijn vier Joden, die hier gewoond hebben of ondergedoken hebben gezeten en omkwamen in een vernietigingskamp. Dit waren in 1942 *Artur Köstenmann*, in 1943 *Jacob Haimann en Amelie Haimann – Goldschmidt* en in 1944 *Leo Hartogs*. Andere slachtoffers waren *Johannes Merkx*, die ondergedoken was, opgepakt werd en in 1945 overleed in kamp Neuengamme en *Bertje Heessels*, die in hetzelfde jaar verdrong in een V1-krater. In 1947 overleed *Antoon Hamers* aan een longaandoening, veroorzaakt door een ontploft projectiel tijdens de oorlog.

In het kapelletje hangen ook twee herdenkingsborden voor gevallen militairen. Op het rechtse bord staat: Gevallen voor onze bevrijding 1940-1944. Hierop staan de zes namen van de bemanningsleden van een bommenwerper, die in de nacht van 16 op 17 juni 1944 werd neergehaald door een Duits jachtvliegtuig en in Biezenmortel neerstortte. De zes werden daar op het kerkhof begraven. De drie laatstgenoemde namen op dit bord zijn soldaten, die sneuvelden bij de bevrijding van Udenhout en Biezenmortel en liggen op het kerkhof van Udenhout. Bij de jaarlijkse herdenking op 4 mei worden zij ook herdacht. Kinderen van de Achthoevenschool dragen hun zelfgemaakte tekst voor en leggen bloemen op de graven.

Op 18 september 1944 werd boven Biezenmortel een Amerikaanse bommenwerper door Duits afweergeschut neergeschoten en kwam terecht vlakbij de spoorlijn bij de Winkelsestraat. Meteen na de crash explodeerde het toestel. Slechts één van de bemanningsleden, Sgt. Di Palma, overleefde dit. Hij werd zwaargewond in de kelder van Huize Assisië voor de Duitsers verborgen gehouden. De negen andere bemanningsleden kwamen bij de crash om en werden op 23 september 1944 op het kerkhof van Biezenmortel begraven. In juni 1945 werden hun lichamen overgebracht naar de geallieerde begraafplaats in Margraten. Voor deze negen Amerikanen werd in het kapelletje in 1996 een herdenkingsbord aangebracht met hun namen erop. Het bord werd onthuld door de broer van captain Hunter, waarbij ook een foto opgehangen werd. De vrije vertaling van de Latijnse spreuk onderaan is: "Zij hebben het beste van henzelf gegeven."

Op 18 juni 2016 kwamen de neef van linker boordschutter Sgt. James Lester Evers en zijn zwager vanuit de Verenigde Staten naar Udenhout om een foto in het kapelletje op te hangen. Dit gebeurde tijdens een sfeervolle plechtigheid, georganiseerd door 't Schoor, Heemcentrum voor Udenhout en Biezenmortel. Hiervan werd door Stichting Video Udenhout een film gemaakt: "Familie gesneuvelde soldaat bezoekt Udenhouts kapelletje." Ook werd een digitaal boekje uitgebracht onder de titel: "The crash on 't Winkel." Beide zijn te downloaden via Wiki Udenhout.

Over het kapelletje

Het is aardig te vermelden, dat in 1954 in de achterste kapelboog, waar het Mariabeeld staat, een fraaie schildering is aangebracht, waarop veel van de natuurlijke omgeving van het naastgelegen natuurgebied De Brand te zien is. Het hoofdmotief is de hopplant, die toen hier veel voorkwam. Daartussen zijn ongeveer 40 dieren afgebeeld, die ook in deze naaste omgeving veel voorkomen. Misschien is het de moeite waard om eens vast te stellen welke dieren nu verdwenen zijn en welke we er aan toe kunnen voegen. In de voorste boog ziet u verder afbeeldingen van het leven en werken van de Udenhoutse mensen en het spelen van

de kinderen. In de schildering, net boven de eekhoorn rechtsonder, heeft de schilder zijn naam op een schildje vermeld. Boven de deur ziet u het wapen van de toenmalige gemeente Udenhout en van de parochie Lambertus, nu Johannes XXIII geheten. In het torentje is op 30 mei 2008 het toen aangebracht Angelusklokje ingezegend. Het Angelus Domini (= Engel des Heren) werd vroeger door de gelovigen driemaal per dag gebeden, wanneer de kerkklok werd geluid (om 7.00 uur, 12.00 uur en 19.00 uur). Ter gelegenheid van de inzegening verscheen het boekje "Het Udenhouts Mariakapelleke" van 't Schoor, het heemcentrum voor Udenhout en Biezenmortel, waarin u veel van bovenstaande tekst kunt terug vinden. In de meimaand is het tot op heden de gewoonte iedere avond om 19.00 uur het rozenhoedje in het kapelletje te bidden. Het torentje werd door vogels ernstig vervuild. Daarom zijn de galmgaten met gaas dicht gemaakt. Om de kerkuil toch nestgelegenheid te geven is een nestkast aangebracht, waarvan u in het rechtergalmgat een uitsteeksel ziet. Helaas wordt die vooral bevolkt door houtduiven. Bij de parkeergelegenheid rechts van het kapelletje ziet u een afrastering, waarin ook een dassenluik is gemaakt. Dit is bedoeld voor dassen, die aan de straatkant van het gaas terecht gekomen zijn en zo ten prooi kunnen vallen aan het verkeer. Zij worden hier door een dwars geplaatst gaaswerk naar het dassenluik geleid, dat zich daar bevindt. Zo kunnen zij hun spoor vervolgen naar de dassentunnel die bij de bosrand begint, zodat zij veilig kunnen oversteken. Aan het kleurverschil in het asfalt kunt u zien waar de dassentunnel precies ligt.

Hoofdstuk 5

Herdenkingsmonument voor 14 verzetshelden bij Bosch en Duin in Udenhout

Gps (instelling WGS 84) N 51° 38,186' E 005° 06,669'

De locatie van het monument

Dit monument is te vinden als u vanuit Udenhout de Schoorstraat helemaal uitrijdt naar restaurant Bosch en Duin. U ziet daar een verhard rolstoelpad van 450 meter, dat u naar het mooiste uitkijkpunt van het Nationaal Park leidt. Als u dit pad opgaat, ziet u na 100 meter het monument liggen. Dit staat op een terpachtige verhoging, waar tot 1921 een huisje heeft gestaan.

“Deze veertien mogen we nooit meer vergeten!”

Op 24 mei 1944 werden in de politiegevangenis van Haaren (NB) veertien verzetsstrijders na een kort proces ter dood veroordeeld. Op 26 mei 1944 werden zij in de Loonse en Drunense Duinen ergens achter Bosch en Duin gefusilleerd.

Jan Schoenmakers uit Tilburg ging vroeger altijd met zijn vader in de duinen wandelen. Die zei dan tegen hem: “Jongen, deze veertien mogen nooit meer vergeten worden.” “Maar wat, als wij uit de tijd zijn?” dacht Jan vele jaren later. Daarom nam hij het initiatief voor de oprichting van het gedenkteken, dat op 26 mei 2005 onthuld werd. Het monument is ontworpen door de Amsterdamse kunstenaar Riki Mijling en telt vele symbolen.

De stalen rand van 4 bij 2 meter heeft de vorm van een graf, waarin de lichamen van de verzetsstrijders zouden hebben kunnen liggen. Op de rand staat een gedicht van Marie-Colette van Spaendonck. Om het gedicht te lezen, moet u beginnen bij de lange zijde rechts vooraan. (“Stil is het geworden...”). Tussen de dichtregels staan de voornamen van de veertien slachtoffers.

Stil is het geworden in de duinen * JAN * stilte, diep in 't zand * JACOB * veertien jonge mannen die streden * EVERT- GERARD * voor de vrijheid van ons land * ROB * één, die voor hij valt nog roept voor allen: “leve Willemien!” * JAN * stil is het geworden in de duinen * JACOB * stilte, diep in 't zand * WILLEM * na tweemaal dat leven nemend schot * WIM * in 't vroegste ochtendgloren * HARRY * uit tweemaal zeven lopen * ALBERT * vielen veertien, * BAREND * tweemaal zeven levens * HARMEN * voor de vrijheid * PETRUS * van ons land * CORNELIS *.

Een ander symbool is het water dat opgevangen wordt in de schaal met de fusillatedatum 26 mei 1944. Het opgevangen regenwater stelt de tranen voor die gevloeid zijn, zowel bij de veertien, als bij hun familieleden. Tegelijkertijd weerspiegelt het de lucht, symbool voor de hemel.

De vier zwerfkeien met de namen van de verzetshelden erop, staan symbool voor de lichamen die nooit meer zijn gevonden. Zij zwerven als het ware nog steeds door de Loonse en Drunense Duinen.

Drie verzetsgroepen

De veertien mannen hoorden tot drie verschillende verzetsgroepen: de Tilburgse (zes mannen), de Groningse (drie mannen) en de groep uit Bergen op Zoom (vijf mannen).

De Tilburgse verzetsgroep

Op 24 januari 1944 werd een aanslag gepleegd op de beruchte Tilburgse politieagent en SD-er Piet Gerrits. Vele Tilburgse Joodse families waren mede door zijn toedoen gearresteerd en weggevoerd naar Duitse kampen en slechts enkelen keerden na de oorlog terug. Marie-Colette van Spaendonck, van wie het gedicht op de stalen rand van het monument staat, is een nicht van de omgekomen Rob van Spaendonck. Haar vader Frans, die in een andere verzetsgroep zat, werd opgepakt en kwam op 4 maart 1945 om in het concentratiekamp Buchenwald. Gerrits, die al honderden Joden aangebracht had, was zo gevaarlijk, dat er een plan gemaakt werd om hem te liquideren. In het huis van bewaring in Tilburg zat het Joodse echtpaar van Messel – Mogendorff uit Rotterdam. Zij waren door Gerrits gearresteerd en werden beschuldigd van het in bezit hebben van een vals persoonsbewijs. Deze waren door de Tilburgse verzetsmensen Ton van Beek en Wim Berkelmans verstrekt. De SD-agent had in het noorden van het land daarom de geboorteakten opgevraagd en dan zou meteen uitkomen dat de vervalsingen door deze twee verzetsmensen was verstrekt. De verzetsgroep liep dus groot gevaar en daarom moest Gerrits uit de weg geruimd worden. De bedoeling was hem met een smoesje naar het politiebureau te lokken en hem dan neer te schieten. De beramers van het complot waren het aanvankelijk met elkaar eens dat politieman Van Beek de aanslag zou uitvoeren, omdat hij met een revolver kon omgaan en het doen en laten van SD-man Gerrits kende. Maar Wim Berkelmans, de leider van de groep, vond het karwei te riskant voor één man. Hij had al veel gedaan voor onderduikers in Amsterdam en kwam met een ander plan. In ruil voor zijn diensten zouden de jonge Amsterdammers Barend Busnac (22) en Albert Meintser (23) het vreselijke karwei klaren.

Op 21 januari 's avonds om 22.00 uur zou men Gerrits opwachten langs de route, die hij gewoonlijk volgde van zijn huis naar het politiebureau. Om hem op het gewenste tijdstip te laten passeren, lokte men hem met de mededeling dat het Joodse echtpaar een bekentenis wilde afleggen. Fanatiek als Gerrits was, zou hij dan zeker naar het bureau komen. Na de aanslag zou Van Beek hen dan bevrijden door gebruik te maken van de consternatie, die de aanslag zou veroorzaken. Helaas was er verraad in het spel, waardoor de aanslag mislukte. Daarom kwam Gerrits veel vroeger opdagen en nam een tegengestelde route. Er zijn meerdere versies in omloop hoe de aanslag precies verlopen is, zoals te lezen is in het artikel van Rob van Putten in: "Tilburg, het tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur, jaargang 36, september 2018, nummer 2, blz. 60 t/m 65."

Hieronder volgt de voor mij meest aannemelijke versie, die Hans de Jong namens zijn echtgenote Kinnie Busnac, zus van Barend, me in 2017 toestuurde:

"De vader van Barend was geboren in 1896. Hij had vóór zijn tiende jaar al zijn vader verloren, waardoor het gezin zonder inkomen kwam te zitten. Hij moest toen al gaan werken om te helpen in het onderhoud van dat gezin en heeft dus veel school moeten missen. Desondanks heeft hij het klaargespeeld een eigen bedrijfje op te bouwen als importeur van Oosterse tapijten. Hij trouwde met een Duits meisje, geboren in 1900, dat dus de moeder werd van Barend, Kinnie en haar oudere zusje. Veel aansporing tot verdere scholing ging er van vader niet uit, maar Barend wilde verder en wist het voor elkaar te krijgen dat hij naar de mulo mocht, en dat was in die tijd al heel wat. Maar na voltooiing van die school was hij zeer teleurgesteld over het weinige dat die opleiding bleek te bieden en toen zijn zeven jaar jongere zusje Kinnie, nu dus mijn vrouw, van de lagere school kwam, heeft hij er zich ten volle voor ingezet om haar naar de HBS, wat nu dus het vwo heet, te krijgen en daar slaagde hij in. Zoals ik je al eerder vertelde, was Barend in dit opzicht een soort tweede vader voor haar. Op die school kwamen wij in 1947 op ons 17e jaar bij elkaar in de vierde klas te zitten en zijn sindsdien onafscheidelijk gebleven, nu dus zeventig jaar geleden. In feite was Barend de initiator van de verdere carrière van Kinnie en haar latere opleiding tot arts en daarna tot oogarts, samen met mij. Nog steeds is zij hem daarvoor dankbaar. Ik leerde haar dus kennen enkele jaren na die moord op Barend en heb meegemaakt hoe die gebeurtenis het gezin bleef achtervolgen tot de huidige dag aan toe. Barend wilde journalist worden waarvoor hij allerlei aanvullende cursussen volgde, zoals onder andere Engels, Handelsrekenen, Tekstschrijven, enzovoorts. Zo slaagde hij er uiteindelijk om als leerling-

journalist te worden aangenomen bij United Press Associations. Het hardnekkige en onuitroeibare verhaal dat hij koopman of kantoorbediende was, is dus een groot misverstand. Voor de dan 18-jarige Barend werd in 1940 door United Press Associations een verzoek ingediend om hem nachtpermissie te geven. In hoeverre hij dit gebruikt heeft voor verzetswerk is onbekend. Via een kennis van zijn vader kwam Barend in aanraking met een familie Visser, die in het verzet zat. Bij deze familie ontmoette hij ook de heer Berkelmans die eveneens later werd gefusilleerd in de Drunense Duinen. Zo kwam Barend met zijn vriend Albert Meintser in het verzet terecht. De familie Berkelmans heeft in die periode, tezamen met hun twee kleine kinderen bij het gezin Busnac in Amsterdam gelogeed. Mevrouw Berkelmans, het toen kleine dochtertje, ontmoetten wij tijdens een van de jaarlijkse herdenkingen in Udenhout en die kon zich dat nog goed herinneren. Ik hoop dat het goed gaat met haar gaat. Bij de laatste herdenking hebben wij haar niet meer gezien. Over Albert Meintser weten wij weinig, behalve dat hij kunstschilder was en dat zijn zuster een modevakschool in Amsterdam had waar het zusje van Barend en Kinnie het modevak leerde.

Zo kregen zij via die Visser-Berkelmans-combinatie de opdracht Piet Gerrits om te brengen. Albert, gewapend met een pistool dat hij van die verzetsgroep kreeg, reisde samen met Barend met de trein naar Tilburg. Zij wisten Gerrits te lokken, waarbij Albert probeerde Gerrits neer te schieten terwijl Barend op de uitkijk stond. Maar het pistool ketste, waarna Gerrits het pistool van de onervaren Albert afpakte en hem arresteerde. Barend vluchtte in paniek en kwam de volgende dag geheel overstuur bij zijn ouders terug. Kinnie, destijds 14 jaar oud, was dus getuige van datgene wat Barend vertelde. Zij heeft het verhaal dus uit de eerste hand en zoals dat gaat met alle imponerende gebeurtenissen in je leven heeft zij daarvan geen woord vergeten. Nog altijd ziet zij die avond voor zich. Barend, oprecht en eerlijk als hij was, werd verteerd door schuldgevoelens over de arrestatie van Albert. Hij kon het niet verdragen dat hijzelf de dans ontsprong voor datgene wat zij samen hadden opgezet en dat alleen Albert daarvoor moest boeten. De volgende dag besloot hij dan ook om terug naar Tilburg te gaan en zich daar te melden. De familie heeft nog met alle middelen hem van deze daad, ingegeven door trouw en hechte vriendschap, af te houden maar Barend was vastbesloten en ging. Het resultaat is bekend. Barend probeerde op het politiebureau met een smoes zijn vriend Albert Meintser vrij te krijgen, maar werd gearresteerd. De verzetsgroep had met de jongens afgesproken dat, in geval het mis zou gaan, zij hen uit de weinig solide gevangenis van Tilburg zouden bevrijden. Maar daarvan is het niet gekomen, omdat zij op de vlucht moesten slaan om uit handen van Gerrits en de Duitsers te blijven.”

De dochter van Wim Berkelmans vertelde aan Henk Peters: “Moeder is 48 uur gevangen gehouden en alle matrassen in huis werden door de Duitsers kapot gestoken om te kijken of er geen papieren in verborgen waren. Moeder wist van niets omdat vader gezegd had: “Het is beter als je niet weet waarmee ik bezig ben.”

Joop de Jong uit Doorn was daar ambtenaar en zorgde voor onderduikadressen voor Harrie Verbunt en Wim Berkelmans. De Jong en Verbunt werden in Doorn gearresteerd. Wim Berkelmans bij toeval in Amersfoort. Hij werd daar aangezien voor iemand, die betrokken was bij een overval. Dat was echter niet zo, maar de politie kwam er achter wie zij gevangen genomen hadden. Naast de journalist-in-opleiding Barend Busnac (22), kunstschilder (of volgens de documenten: kantoorbediende) Albert Meintser (23) en ambtenaar bij de Nederlandsche Arbeidsdienst Jan de Jong (27) waren ook de drie Tilburgers gearresteerd: de ambtenaren Harry Verbunt (34) en Wim Berkelmans (32) en textielfabrikant Rob van Spaendonck (27), die een pistool aan agent Van Beek gegeven had. Ook bediende K. Aarts was opgepakt. Tijdens het proces kwam nu aan het licht, dat er verraad in het spel was. Aarts beriep zich op een telefoongesprek met een NSB-leider. Aan hem had hij doorgegeven, dat agent Piet Gerrits die avond in levensgevaar zou verkeren als hij op pad ging en had daarbij ook de namen van de betrokkenen genoemd. Allen kregen de doodstraf,

maar door deze verklaring werd zijn doodstraf omgezet in 15 jaar tuchthuis. Door een tip van een collega kon Van Beek de dans ontspringen en onderduiken. Het Joodse echtpaar Messel – Mogendorff werd op transport gesteld naar Kamp Westerbork. De man is op 8 mei 1945 omgekomen in (Extern Kommando) Oranienburg. Zijn echtgenote heeft de oorlog overleefd.

SD-agent Piet Gerrits werd na de oorlog in Winschoten gearresteerd. In de tenlastelegging kwam onder andere ook de arrestatie en uitlevering van Frans van Spaendonck ter sprake, broer van Rob en de vader van Marie-Colette, die het gedicht op de rand van het monument gemaakt heeft. Gerrits werd veroordeeld tot de dood door de kogel, welk vonnis op 29 mei 1947 werd uitgevoerd.

De Groningse verzetsgroep

Rijksambtenaar Evert-Gerard Roes (26), onderwijzer/organist Willem Oosterheert (25) en poelier Jan Noorda (24) wilden in maart 1944 een overval plegen op het belastingkantoor in Groningen. Zij wisten dat een bode op een bepaald tijdstip een tas met geld zou brengen. Het geld wilden zij gebruiken voor de onderduikorganisatie, die daaraan een groot gebrek had. Oosterheert stond buiten met de fiets te wachten om de buit in veiligheid te brengen. Roes en Noorda waren gewapend met een gummiknuppel en stonden in de hal van het gebouw. Als de bode binnenkwam, zouden zij vragen: “Bent u de bode?” en als hij bevestigend antwoordde, zouden ze toeslaan. Toen volgde een aaneenschakeling van gebeurtenissen met domme pech, want bij binnenkomst antwoordde de bode op hun vraag ijskoud met “Nee.” De twee wisten nu niet goed wat ze moesten doen en liepen daarom zo rustig mogelijk de deur uit, waarna Oosterheert zich bij hen voegde. De bode, die hun gedrag maar verdacht vond, had het geld in veiligheid gebracht en ging daarna meteen naar buiten. Hij zag de drie lopen en riep naar een politieman hen aan te houden. Op straat wemelde het van de SD en de Grüne Polizei. De agent die “goed” was, moest de mannen toen wel meenemen. Zij werden zenuwachtig en probeerden hun gummistok stiekem te laten vallen. Het wegmoffelen van de slagwapens mislukte dan ook, want het trok de aandacht van de Duitsers. De politieman kwam daardoor in een dwangpositie en moest de arrestatie nu wel echt doorzetten en zo kwam de zaak aan het licht. Via Amersfoort kwamen zij in Haaren (NB) terecht, waar zij ter dood veroordeeld werden.

De verzetsgroep uit Bergen op Zoom en Tholen

De verzetsgroep uit Bergen op Zoom onder leiding van kantoorbediende Petrus Juten (25) organiseerde een overval op het distributiekantoor van zijn woonplaats. Hij stond in contact met een groep uit het nabijgelegen Tholen. Hieruit kwamen landbouwer Jacob Hage (22), bakker Jacob Everaers (26) en de student Cornelis Wagtho (22). Hage en Everaers verschaften wapens aan Wagtho, die zelf ook aan de overval deelnam. Distributieambtenaar Harmen van Rossum (27) uit Bergen op Zoom deed ook mee. Hij had de sleutel van de achterdeur van het distributiekantoor gegeven. De bewaking van het kantoor bestond uit een agent, die neergeslagen werd en uit twee gepensioneerden, die zich niet verzetten. De bedoeling was, dat de overvallers een raam zouden inslaan, zodat het op een inbraak zou lijken. Helaas lukte dat met geen mogelijkheid, want het was van draadglas. Het openen van de kluisdeur met de voorhamer lukte evenmin, terwijl gezegd was dat dit zeker zou moeten lukken, omdat het een gammel muurtje was. Door de poging het raam in te slaan, werd het de Duitsers al snel duidelijk hoe alles in zijn werk moest zijn gegaan en allen werden uiteindelijk gearresteerd. De vijf werden eerst overgebracht naar Breda en daarna naar de Polizeigefängnis Haaren (NB). Zij werden beschuldigd van de overval, het in bezit hebben van wapens en munitie en het in brand steken van een opslagplaats van de Duitsers. Ook zij werden ter dood veroordeeld.

De fusillade op 26 mei 1944

Op 24 mei 1944 werden de gevangenen genomen verzetsstrijders na een “rechtszitting” ter dood veroordeeld. In de vroege morgen van 26 mei 1944 werden de veertien door de Grüne

Polizei uit hun cel van de Polizeigefängnis Haaren gehaald. Dit was in het voormalige Groot Seminarie. Van daar werden ze ergens naar een plek achter Bosch en Duin in Udenhout in de Loonse en Drunense duinen gebracht. Op de rand van het gedenkteken staat in het gedicht, dat de verzetsstrijders “in ‘t vroegste ochtendgloren” doodgeschoten werden en dat de fusillade in twee groepen van zeven gebeurde. Wie tot de eerste of tweede groep hoorde, is niet duidelijk.

De namen op de zwerfstenen staan niet op volgorde per verzetsgroep en de namen op de stalen rand van het monument hebben ook weer een heel andere volgorde.

Uit de geraadpleegde bronnen is op te maken dat het verhaal van de fusillade na de oorlog opgeschreven is na verklaringen van (oog)getuigen. “In de ochtend van 26 mei 1944 om precies half vijf werden de veertien verzetsstrijders door de Grüne Polizei uit hun cel in Haaren gehaald en ergens naar een plek achter de bekende uitspanning Bosch en Duin in de Loonse en Drunense duinen gebracht. Zeven man krijgen bevel te wachten en de anderen lopen verder. Ze verdwijnen met de bewakers en het vuurpeloton achter een zandheugel, waar ze naast elkaar gezet worden. Achter hen gapen twee kuilen: graven, die een dag eerder door de Duitsers zijn gedolven. De zeven krijgen een papieren blinddoek en het vuurpeloton stelt zich tegenover hen op. Een salvo weerklinkt over de duinvlakte en wordt door de dennenbossen weerkaatst. De volgende zeven marcheren naar de rand van het tweede graf. Het drama herhaalt zich en opnieuw vallen zeven lichamen in de gapende kuil. Volgens een aanwezige soldaat riep Rob van Spaendonck nog: “Leve Willemien” en zou een van de neergeschoten mannen hebben geroepen, dat hij nog niet dood was, waarna hij een nekschot kreeg.”

Een andere bron vermeldt: “De eigenaar van Bosch en Duin, Graard Kruijssen en zijn vrouw, waren stille getuigen geweest van de gebeurtenis. In hun dagboek kun je lezen, dat zij de Duitsers met de veertien gevangenen aan hadden horen komen. Zij hoorden ook de schoten.

Toen de slachtoffers begraven waren, gingen de Duitsers naar Bosch en Duin. Eigenaar Kruijssen moest voor de officieren koffie zetten. Daarna dronken zij nog cognac en tekende Polizeiarzt Dr. Zärtl de overlijdensverklaringen.

Zoeken naar de veertien verzetsmensen

Vijf maanden na de executie werd Midden-Brabant bevrijd en in november 1944 begon men meteen al met het zoeken naar de lichamen van de veertien verzetsmensen. Men is daar lang mee bezig geweest, waarbij alle middelen werden ingezet. Men heeft zelfs de hulp ingeroepen van helderzienden en wichelroedelopers. De ondercommandant van Kamp Vught Albert O. Blankenagel en bewaker Böhm, die beiden bij de fusillade aanwezig waren geweest, werden uit Duitsland overgebracht, maar konden zich de exacte plaats niet meer herinneren. In januari 1976 is nog een poging gedaan om de stoffelijke overschotten te vinden. Met de modernste apparatuur uit die tijd, waaronder twee loaders, hebben de Genietroepen uit Vught zes weken lang duizenden kubieke meters zand verzet, maar de lichamen bleven onvindbaar.

De broer van Jacob Hage vertelde op 27 augustus 2003 aan Rien Paijmans, conservator van de Gedenkplaats Haaren 1940-1945: “Mijn moeder heeft later gehoord, dat de Polizeiarzt Dr. Zärtl, uit schuldgevoelens over de executie, de lichamen liet opgraven en in kamp Vught heeft laten cremieren.” Hiervan bestaat echter geen enkel bewijs. Aan mevrouw Van der Meer van Archief en Museumcollectie Nationaal Kamp Vught stelde ik daarom de vraag: “De bewering van dr. Zärtl lijkt mij onwaarschijnlijk, omdat deze crematie door de Duitsers niet in de administratie vermeld is, terwijl zij anders altijd heel punctueel waren. Wat is uw mening hierover?” Haar antwoord hierop was: “Ik heb geen documenten, waaruit blijkt, dat de veertien in kamp Vught gecremeerd zijn. Maar u mag niet zeggen, dat de

administratie van de Duitsers heel punctueel was. Drie geallieerde piloten, Walker, Nott en Carter, zijn op zondag 9 juli 1944 door de Duitsers neergeschoten bij de Tilburgse verzetsstrijdster Coba Pulskens. De Tilburgse politie kreeg op 12 juli van de SicherheitsDienst opdracht om de drie lichamen over te brengen van het St.-Elizabethziekenhuis naar kamp Vught, waar ze zijn gecremeerd. Hier zijn geen documenten van, maar wel zeer betrouwbare getuigenverklaringen, die dit bevestigen. Zo zijn er nog meerdere crematies bekend, waarvan helemaal geen documenten aanwezig zijn.”

Ook legde ik haar het volgende voor: ”Op het gedenkteken op de fusilladeplaats in Vught staan de namen van de 329 mannen die hier zijn doodgeschoten. Hierop staat ook W.A.J. Berkelmans uit Tilburg, geboren 31 maart 1912 en overleden op 26 mei 1944. Dat betekent dus dat hij in kamp Vught gefusilleerd is. In het gedachtenisboek dat in het museum ligt, staat hij echter niet vermeld. Volgens mijn gegevens is hij echter op 26 mei 1944 gefusilleerd in de nabijheid van Bosch en Duin in Udenhout.” Het antwoord was: “De muur van de fusilladeplaats is in 1947 opgericht en hoe de naam van Wim Berkelmans erop gekomen is, blijft een raadsel. Het is in ieder geval een fout, maar het is ons onbekend bij wie u zich kunt vervoegen om daar duidelijkheid over te krijgen.”

In de loop der jaren wisten nog maar weinig mensen wat er bij Bosch en Duin in Udenhout op 26 mei 1944 gebeurd was. Mede dankzij het initiatief van de heer Jan Schoenmakers uit Tilburg en met steun van Marie-Colette van Spaendonck en een aantal sponsors is er een prachtig monument opgericht, waardoor de veertien verzetsstrijders nooit meer vergeten zullen worden. De nabestaanden van de omgekomen helden zijn hen hier zeer erkentelijk voor, omdat zij nu eindelijk een plek hebben waar zij hun geliefden kunnen herdenken.

Straatnaam voor vier verzetshelden

Drie leden van de Tilburgse verzetsgroep, Barend Busnac, Albert Meintser en Jan de Jong waren geen “echte” Tilburgers en naar hen was daarom door de gemeente geen straatnaam vernoemd in de Verzetsheldenbuurt. Jan Schoenmakers en de schrijver van dit artikel hebben zich ervoor ingezet hierin verandering te brengen. Bij de herdenking van de veertien verzetshelden in 2010 heeft de heer De Ridder namens het college van B & W meegedeeld, “dat zodra de gelegenheid zich voordoet, de commissie straatnaamgeving een voorstel zal doen om een openbare ruimte naar deze drie te vernoemen.” Het had heel wat voeten in de aarde en er gingen acht jaar overheen, voordat het zover was.

Intussen had ook Karel de Beer namens Marie-Colette van Spaendonck een straatnaam aangevraagd voor haar vader Frans. Frans van Spaendonck is de jongere broer van Rob van Spaendonck die op 26 mei 1944 in de Drunense duinen gefusilleerd werd. In het begin van de oorlog verloofde Frans van Spaendonck zich met Céline Diepen met wie hij in 1943 trouwde. Vervolgens brak er een zeer enerverende tijd aan. Ze brachten het illegale blad Trouw rond en Céline bezorgde bonkaarten aan onderduikers. Ze verschaften onderdak aan gevlochte Franse en Engelse krijgsgevangenen en verstopten wapens. Ook was Frans betrokken bij de bevrijding van Kees Streef, een belangrijke verzetsman van de landelijke Trouwgroep, die gewond in een Kriegslazarett in Den Bosch lag. Uiteindelijk werd Frans op 10 mei 1944 gearresteerd door de gehate NSB-politie-agent Piet Gerrits, die ook zijn broer Rob opgepakt had. Frans en Céline kregen een dochter Marie-Colette, die geboren werd toen Frans al door de Duitsers gevangen was genomen. Hij heeft nog wel het bericht ontvangen dat hij vader was geworden maar heeft zijn dochter nooit kunnen zien. Frans van Spaendonck stierf op 4 maart 1945 in het Duitse gevangenkamp Buchenwald. Net 25 jaar geworden en slechts een paar weken vóór de bevrijding van het kamp.

Op 28 maart 2018 kende het College van B&W van Tilburg de straatnamen toe van Barend Busnac, Albert Meintser, Joop de Jong en Frans van Spaendonck. Op 18 september 2018 onthulde burgemeester Weterings op de bouwplaats waar de straatnamen komen en in het bijzijn van familieleden een groot herdenkingsbord.

De roepnaam van Johannes de Jong

Op het monument bij Bosch en Duin staat de naam: Jan de Jong. In de meeste documenten staat als roepnaam Jan en vaak ook Johannes vermeld. In slechts enkele documenten wordt hij Joop genoemd. Zijn vader heette Jan en zijn zoon ook. Vandaar dat de initiatiefnemers van het monument het advies kregen, hierop de naam "Jan" te plaatsen.

Het is gebleken, dat zijn roepnaam niet "Jan," maar "Joop" was. De straatnaam die naar hem vernoemd wordt, zal dan ook luiden: Joop de Jongstraat. De naaste familie had liever: Johannes de Jongstraat, maar de Straatnaamcommissie heeft aan het college van B & W de naam: "Joop de Jongstraat" geadviseerd. Dit vanwege het consequent noemen van voornamen. Vandaar dat ook bij de herdenking door Basisschool De Wichelroede uit Udenhout de naam "Joop" voortaan gebruikt zal worden. Het is helaas financieel niet mogelijk de naam op het monument te veranderen. Dit zou namelijk op de steen én op de rand van corstestaal moeten gebeuren. Gelukkig hebben de naaste familieleden in het verleden al aangegeven hier vrede mee te hebben.

Herdenking door Basisschool De Wichelroede

Basisschool De Wichelroede uit Udenhout heeft het monument bij Bosch en Duin geadopteerd. Ieder jaar op 26 mei, de dag van de fusillade, houden de leerlingen van groep 8 hier om 11 uur een herdenking in het bijzijn van nabestaanden. Indien 26 mei in het weekend valt, is de herdenking op vrijdag. Iedereen is daarbij van harte welkom. Vooraf hebben de kinderen een powerpointpresentatie met uitleg gehad over wat hier gebeurd is. Het is altijd een indrukwekkende plechtigheid, wat mede de verdienste van de leerkrachten is, omdat de leerlingen alles zelf doen en er geen volwassene aan te pas komt.

Opnieuw een zoektocht in 2013

Voor Nationaal Park De Loonse en Drunense duinen verzorg ik ook lezingen met powerpointpresentatie over de vijf oorlogsmonumenten. Bij één hiervan was Rien Broeders (84 jaar) uit Loon op Zand aanwezig. Bij het zien van foto's over zoekpogingen, zei hij: "Logisch, dat de lichamen niet gevonden zijn, want men heeft op de verkeerde plekken gezocht."

Rien vertelde toen zijn verhaal, dat zeer geloofwaardig was.

"De Duitsers hielden achter Bosch en Duin vaak schietoefeningen, waarbij ze op doelen in de duinen schoten. Als jongen van 16 ging ik daar altijd naar toe om hulzen te rapen. De Duitsers zeiden daar niets van en daar was ik natuurlijk heel blij mee, want het koper daarvan bracht 25 cent per kilogram op. Een heel bedrag voor die tijd. De schietbaan bestond uit twee loopgraafjes met een heuveltje ervoor. Op een dag waren deze ineens verdwenen. Er was een prikkeldraadversperring op die plek aangebracht en men mocht er niet meer komen. Waarom was me niet duidelijk. Ik had rond die tijd wel wat gehoord over mannen die in de duinen doodgeschoten waren. Maar ja, als jonge gast nam je dat niet zo in je op. Toen men kort na de oorlog naar de lichamen van de veertien ging graven, viel bij mij ineens het kwartje. Ik hoorde dat zij in twee groepen van zeven neergeschoten waren en dat alles minder dan drie kwartier geduurd had. Het zou goed kunnen zijn dat men telkens een loopgraafje had gebruikt, dat ongeveer de lengte had van zeven man naast elkaar. Je hoefde hen daar maar in te laten staan en na het neerschieten, had men met het zand van het heuveltje de kuil al bijna dichtgegooid. Ik vertelde dit aan de mensen die aan het graven waren, maar ze wilden niet luisteren. Ze vonden me maar een snotneus."

Na het aanhoren van zijn verhaal heb ik Rien Broeders in contact gebracht met de Werkgroep Vermiste Personen Tweede Wereldoorlog, gecoördineerd door de Afdeling Oorlogsnazorg van het Rode Kruis. Deze werkgroep bestaat uit zeer deskundige vrijwilligers, die verbonden zijn aan, of samenwerken met het Rode Kruis, de Regiopolitie, het Korps landelijke politiediensten, het Nederlands Forensisch Instituut (voor het

onderzoeken van DNA), de Genie en de Bergings- en identificatiedienst van de Koninklijke Landmacht. Ook zij vonden het verhaal van Rien meer dan de moeite waard. Rien bracht ons feilloos naar de plek, waar de loopgraafjes geweest moesten zijn. “In de oorlogsjaren was de zandvlakte niet zo egaal als nu,” zo vertelde hij. Er lagen vele kleine heuveltjes en bijna al dat zand is richting Bosch en Duin gewaaid. Daarom zullen de lichamen waarschijnlijk meters dieper liggen dan toen.”

Naar aanleiding van zijn zeer acceptabele verhaal werd op verzoek van de werkgroep Vermiste Personen Tweede Wereldoorlog door de Genie van de Koninklijke Landmacht op 21 maart 2013 met een grondradar op de aangewezen plek gezocht. Om geen valse verwachtingen te wekken, zouden pas bij een positief resultaat de nabestaanden ingelicht worden. In een veel eerder stadium was al DNA-materiaal bij een aantal van hen afgenomen. Een grondradar kan slechts verstoringen in de grondlagen zichtbaar maken. Vlakbij de aangewezen plek werd vastgesteld dat daar inderdaad verstoringen waren. Alle betrokken kregen het gevoel dat de veertien verzetsmensen nu eindelijk gevonden zouden worden. Dit onderzoek werd helaas voortijdig bekend bij de pers, want het was zeker niet de bedoeling van de werkgroep om deze informatie nu al naar buiten te brengen, temeer daar deze persberichten bij de nabestaanden de nodige emoties opriepen. Niet alleen Omroep Brabant, maar alle landelijk tv-zenders kwamen naar Udenhout, in de hoop de plek te kunnen filmen waar de grondradar was gebruikt. Maar die werd om begrijpelijke redenen geheim gehouden. In de media sprak men al over een massagraf dat gevonden zou zijn, maar daarvan was nog geen sprake. Er moesten namelijk eerst nog grondboringen verricht worden om vast te kunnen stellen of in de verstoorde grondlagen de resten van lichamen aanwezig zouden zijn. Door archeologen van het Nederlands Forensisch Instituut en in aanwezigheid van Marcel Schuring van de Werkgroep Oorlogsnazorg van het Nederlands Rode Kruis zijn er op de aangegeven plek grondboringen verricht. Helaas leidde dit niet tot een positief resultaat en dat kwam bij alle betrokkenen hard aan. Wij allen hadden echt de stille hoop gekoesterd, dat er nu eindelijk een eind zou komen aan de speurtocht naar de lichamen van de veertien verzetsmensen. Vooral voor de nabestaanden zou het betekenen, dat zij nu eindelijk de plek wisten, waar hun geliefde was gefusilleerd.

Een aantal van hen zei: “Ik ben erg teleurgesteld, dat zij niet gevonden zijn, want nu blijft onze onzekerheid.” Anderen zeiden: “Ik vind het niet zo belangrijk dat ze nu niet gevonden zijn. Dat gold wel voor de tijd dat onze ouders nog leefden. De veertien liggen nu bij elkaar en laat hen zo maar rusten.”

Is er op de verkeerde plek of niet diep genoeg gezocht? Of heeft Dr. Zärtl de waarheid gesproken dat hij de veertien mannen heeft laten cremen? Niemand weet het antwoord hierop.

Henk Peters liet namens de commissie weten: “Het is niet uitgesloten, dat in de toekomst een nieuwe zoekpoging wordt gedaan als de mogelijkheden van de grondradar zodanig zijn, dat deze dieper in de bodem kan “kijken.”

Diefstal van de schaal bij het herdenkingsmonument voor 14 verzetshelden

Op woensdagavond 4 september 2013 ontdekte ik, dat de schaal van het monument gestolen was. Misschien was dit in de voorgaande nacht gebeurd. Met waarschijnlijk een slijptol was een stuk van de sokkel en van de bevestigingspunten van de schaal doorgeslepen. Stukken steen op de grond waren de stille getuige hiervan. Deze schandalige daad bracht een schok teweeg, niet alleen bij de nabestaanden, maar ook bij vele anderen. Jan Schoenmakers, de initiatiefnemer van het monument, reageerde zeer verontwaardigd en aangedaan: “De luttele centen, die zo’n schaal wellicht oplevert, staan in geen verhouding tot de emotie, die de schaal in zich draagt.” Ook sprak hij zelfs van een vorm van grafschennis. De burgemeester van Tilburg, de heer Noordanus, deed persoonlijk aangifte namens de gemeente. Dit om te benadrukken dat “een respectloze daad zoals deze, niet getolereerd wordt.” De gemeente gaf meteen aan de kunstenaar Riki Mijling, die ook het

origineel gemaakt had, de opdracht om een replica te vervaardigen. Deze is in december 2013 geplaatst. Het beveiligingsaspect (met een unieke code en anderszins) heeft daarbij ook de nodige aandacht gekregen.

Er stond een bouwwerk op de plek van het monument bij Bosch en Duin

In mijn artikel van 2009 schreef ik: "Er gaan geruchten, dat op de plaats van het monument bij Bosch en Duin een huisje of boerderij heeft gestaan." De lichte terpachtige verhoging, de drie lindebomen op deze plek en de aanwezigheid van een waterader, vastgesteld met wichelroede lopen, ondersteunen deze mening. Bij senioren van 80+ die daar altijd in de buurt gewoond hadden, was echter niets concreets bekend over een bouwwerk. Wel hadden zij vroeger van hun ouders gehoord, dat er een huisje gestaan zou hebben.

Bronnenonderzoek leverde ook geen tastbaar bewijs van bebouwing op. In de Historische Atlas van Noord-Brabant, uitgave Robas Producties 1989, nummer 44H van 1934 staat geen bebouwing aangegeven. Dat geldt ook voor blad 606 Loon op Zand van 1893 uit dezelfde atlas en voor de topografische kaart 606 van 1905 uit de Grote Historische topografische Atlas Noord-Brabant. Ook op de Schattingskaarten van 1880 en de Historische Atlas Noord-Brabant, Nieuwland kaart 1836-1843 staat geen bebouwing aangegeven. Bodemkundig onderzoeker Wim Leenders uit Udenhout en de schrijver van dit artikel hebben met toestemming van boswachter Frans Kapteijns een aantal grondboringen verricht. Wij stuitten niet alleen op losse steen- en kalkresten, maar ook op een fundering. Maar wat hier nu precies gestaan heeft, bleef een onopgelost raadsel.

Over bewoners van de eventuele bebouwing bij het monument bij Bosch en Duin doen verschillende verhalen de ronde. Sommige gebeurtenissen spelen zich nog na 1900 af, maar worden niet ondersteund met bronnenmateriaal. Wel is er het sterke gerucht dat er een kluizenaar met een baard zou hebben gewoond, die Pater Bezem of Pater Handveger werd genoemd. Misschien wordt dit verhaal verward met dat van de Udenhouter Kees van der Bruggen, die in de vorige eeuw vlakbij Bosch en Duin woonde. Hij zorgde trouw voor de bloemen in de kerk en verkocht "bunt" (= de wortels van het pijpenstrootje) voor het maken van handvegers en bezems. Vanwege die combinatie kreeg hij van de Udenhoutse bevolking de eretitel "Pater Handveger". Ook wordt verteld dat de adellijke familie Le Mire hier een buitenhuisje had om in een nabijgelegen poel, die later dichtgegooid is, te kunnen zwemmen. Ook hierover ontbreekt betrouwbaar bronnenmateriaal. Dus schreef ik in 2009: Voor heemkundigen ligt hier een mooie taak om uit te zoeken of hier sprake is van feiten of fictie.

Het was voor mij dan ook een verrassing toen Harrie van Iersel uit Udenhout mij in 2010 belde voor wat nadere informatie, omdat hij onderzoek naar de bebouwing wilde doen. Het resultaat hiervan is gepubliceerd in "Unentse Sprokkels 9" van 2011, het jaarboek van 't Schoor, het heemcentrum voor Udenhout en Biezenmortel. In zijn artikel "Pater Handveger: Huis en bewoners bij het monument vlakbij Bosch en Duin te Udenhout" leverde hij het bewijs dat er op die plek vanaf 1886 legale bebouwing heeft gestaan, waarvan kasteelheer Le Mire de eigenaar was. Aan de hand van het bevolkingsregister heeft hij vastgesteld wie de bewoners waren en wat hun beroep was. Daarin wordt ook in grote lijnen bevestigd dat Kees van der Bruggen de bijnaam Pater Handveger had. Het huis werd in 1921 gesloopt en in 1930 is het perceel door de familie Le Mire verkocht aan Natuurmonumenten.

Hoofdstuk 6

Vredesmonument bij de Eftelingsestraat in Kaatsheuvel

Gps (instelling WGS 84) N 51° 38,689' E 005° 03,687'

De locatie van het monument

De officiële naam luidt: Vredesmonument voor de oorlogsslachtoffers 1940-1945. Het is te vinden als u over de Horst, parallel aan de N 261, van Kaatsheuvel (achter het Eftelinghotel) naar Loon op Zand rijdt. Tegenover de Eftelingsestraat bij wandel-knooppunt 2 en fietspaddestoel 22032 steekt u het viaduct bij de N 261 over (voor auto's verboden) en 500 meter verder bij wandelknooppunt 3 ligt het monument.

Het monument

Het Vredesmonument voor de oorlogsslachtoffers 1940-1945 is een initiatief van de Stichting Slachtoffers Tweede Wereldoorlog. Kunstenaar Henk Mooij uit Drunen koos voor een sober gedenkteken: een gedrongen obelisk in de vorm van een granaat. Deze telt vijf horizontale lagen tegels. Dit symboliseert de vijf jaar, dat ons land bezet was. Maar het geeft ook de 50 jaar aan die verstreken waren toen dit monument in oktober 1994 onthuld werd. De drie verticale lagen verwijzen naar de drie woonkernen van de gemeente: Loon op Zand, Kaatsheuvel en De Moer. Het monument staat op een cirkelvormige plek. Dit verwijst naar de bomkraters, die hier in de naaste omgeving in het landschap nog aangetroffen worden.

Links en rechts van 1940-1945 heeft de kunstenaar granaatscherven aangebracht, zodat u zich een beeld kunt vormen welke verwoestende werking deze kunnen hebben op een menselijk lichaam. Enkele scherven zijn door vandalen meegenomen.

Op de gedenkplaat naast het monument staat uitgebreid vermeld dat het monument de herinnering levend houdt aan de gevallen in de gemeente Loon op Zand, die het leven lieten door het oorlogsgeweld tijdens de Tweede Wereldoorlog. De 51^e Highland Divisie, die veel voor de bevrijding van Midden-Brabant heeft betekend, wordt daarbij ook vernoemd.

Munitions Ausgabe Stelle (de M.A.St.)

Het monument staat op de plek, waar voorheen het M.A.St.-complex was. Tussen eind 1940 en de zomer van 1941 begonnen de Duitsers in de Loonse en Drunense Duinen met de aanleg van een munitieopslagplaats. Het werd de Munitions Ausgabe Stelle (M.A.St.) genoemd en lag op de terreinen vlak achter café de Efteling in Kaatsheuvel. In het jaarboek Straet en Vaert 2005 van Heemkundekring Loon op 't Sandt heeft Kees Grootswagers dit zeer uitgebreid beschreven. De M.A.St. was in de jaren 1942-1944 een opslagplaats van een immense hoeveelheid munitie. Het was een distributieplek van munitie voor het Duitse leger, maar vooral voor de Duitse luchtmacht op vliegveld Gilze-Rijen. Dit werd door de geallieerden regelmatig gebombardeerd, waardoor het te gevaarlijk was om de munitie daar op te slaan. Het 300 hectare grote complex bestond uit een kazerne, verharde wegen, bunkers, uitgegraven parkeerhavens voor vrachtauto's die gecamoufleerd werden, een kantine, een voetbalveld en zelfs een zwembad. Het terrein was door middel van gaas en rijen prikkeldraad afgezet was. Aan de rand was een loopgraaf om het terrein aan de kant van de Loonse en Drunense Duinen te beveiligen.

Boswachter Jan Peijnenburg meldde eind november 1940 al dat de Duitsers bomen kapten in het gebied, dat eigendom was van Natuurmonumenten. De directeur hiervan, de heer Eshuis, protesteerde hier tevergeefs tegen. In februari 1942 bracht hij een bezoek aan het in beslag genomen terrein. Hij zag dat het afgezet was met gaas en prikkeldraad. Er liepen twee straatwegen van 8 à 10 meter breed en nog een aantal smallere straten van ongeveer 5 meter breed.

Via een aannemer hoorde hij dat er ongeveer 120 met bakstenen gemetselde bergplaatsen werden gebouwd. Deze hadden een oppervlakte van 30 m², waren drie meter hoog en werden aan de bovenkant afgedekt met een houten klep. Er kwamen ook uitgegraven opstelplaatsen voor vrachtauto's waarin de munitie werd opgeslagen. Bij een bombardement zou de kans op een kettingontploffing zo een stuk kleiner zijn en de banden niet lek raken door granaatsplinters. Het gebied werd in september 1941 voor buitenstaanders hermetisch afgesloten en dus werd de toegang ook ontzegd aan boswachter Peijnenburg en directeur Eshuis. Een strook van 500 meter rond de afrastering was op last van de Ortskommandant te Tilburg tot verboden gebied verklaard, zodat de plaatselijke bevolking in de begintijd alleen maar kon vermoeden wat er zich bevond. Sommigen meenden aanvankelijk nog dat het om een concentratiekamp ging.

De munitie voor de M.A.St. werd via het station van Waalwijk aangevoerd en met speciale vrachtwagens naar de munitiedistributieplaats gebracht.

Op 3 september 1944 werd Brussel bevrijd en een dag later Antwerpen. De Duitse troepen moesten zich snel terugtrekken en dat gebeurde behoorlijk chaotisch. De paniek sloeg toe, toen er berichten kwamen dat de geallieerden op het punt stonden Nederland te bevrijden. Op de vroege morgen van dinsdag 5 september 1944 (Dolle Dinsdag) werden de inwoners van Kaatsheuvel door de Duitsers gewaarschuwd ramen af te plakken, deuren open te zetten en uit hun huis te gaan. De aanwezige explosieven op het M.A.St.-terrein werden door de Duitsers gedeeltelijk en in grote haast afgevoerd. Het overgrote deel werd echter in een reeks ontploffingen vernietigd, wat dagenlang duurde. Ook de kazerne, eetzaal en keuken werden opgeblazen, waardoor vele ramen tot ver in de omtrek sneuvelden. Tot in de verre omgeving zag men de zwarte rookpluimen en de vuurgloed en hoorde men de enorme knallen, waardoor velen last hadden van tijdelijke doofheid. De ontploffingen luiden het einde van de M.A.St. in en het vertrek van de daar aanwezige Duitsers. Ook ontstonden enorme kraters in het landschap.

In de dagen na de ontploffing van het complex sneuvelden nog enkele mensen die uit nieuwsgierigheid het complex afstruinden op zoek naar waardevolle spullen, die de Duitsers achtergelaten hadden. De grote hoeveelheid munitie die nog niet ontploft was, werd hun dood. Bekend zijn ook de verhalen van het ondoordachte gedrag van opgeschoten jongens uit die tijd, die daar experimenteerden met granaten, het kruit eruit haalden en dit tot ontbranding brachten!

Van de grote hoeveelheid door de Duitsers gebruikte bakstenen en klinkers is niets meer in het bos terug te vinden. Na de bevrijding van Loon op Zand en Kaatsheuvel werden ze door de bevolking van beide plaatsen gebruikt voor de wederopbouw van hun verwoeste huizen. De Kreitenmolenstraat in Udenhout, vanaf de spoorwegovergang richting Oisterwijk werd er voor een groot deel mee bestraat.

Natuurmonumenten heeft zich altijd verzet tegen het gebruik van de Loonse en Drunense duinen als militair oefenterrein. Tijdens de Eerste Wereldoorlog en in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog werd hier zelfs met scherp geschoten. Toch was Natuurmonumenten erg blij dat het gebied van de voormalige M.A.St. in 1949 door de Genie als oefening schoongemaakt werd. Dat nam niet weg, dat men zeer verheugd was, toen Defensie het gebied van de Loonse en Drunense duinen in 1994 definitief verliet en bij De Distelberg in 2004. In 1990 werd begonnen met de aanleg van de N 261, die dwars door het gebied van de voormalige M.A.St. loopt. Daarbij verdwenen de restanten van bunkers en het soldatenzwembad.

Niet alle munitie was goed opgeruimd. Dat bleek tijdens een bosbrand in het gebied, begin jaren zestig. Ontploffingen van achtergebleven munitie maakten het blussen zeer riskant.

Toen iemand in 1981 een gat boorde in een 20 mm-granaat en daarbij ernstig gewond raakte, ging de Explosieven Opruimingsdienst (EOD) het gebied goed onderzoeken. Tussen 1982 en 1992 werd in het gebied nog heel veel munitie onschadelijk gemaakt. Nu nog wordt er in de duinen gemiddeld eenmaal per maand munitie gevonden. Door het stuifzandherstel is de kans groot dat er nog meer gevaarlijk tuig tevoorschijn komt. Ik zie nog regelmatig vaders met hun zoon, die met een metaaldetector op de zandvlakte naar schatten aan het speuren zijn en dit gevaar niet onderkennen. Ben dus alert als u iets vindt!

Sporen zoeken in het landschap

Heemkundekring De Ketsheuvel heeft vanaf het Vredesmonument een wandeling uitgezet, waarbij je duidelijk de sporen van de oorlog nog in het landschap kunt terugvinden. Meer informatie treft u aan op het bord naast het monument. Bovendien is bij ieder spoor ook een QR-code geplaatst, zodat u kunt lezen wat het voorstelt. Als u 100 meter voorbij het monument het ruiterspad rechtsaf slaat, komt u bij een van de uitgegraven parkeerplaatsen voor vrachtauto's met munitie of vliegtuigbommen. De zandverhogingen waren aangebracht om te voorkomen dat bij een bombardement de scherven de banden van de auto's zouden raken. Als u de aangegeven route volgt, ziet u een stuk verderop een aantal bomkraters. Deze zijn ontstaan door het opblazen van de munitiedepots. Sommige hebben wel een doorsnee van meer dan vijftien meter en een diepte van ruim vier meter. In de jaren na de oorlog ging de jeugd uit de omgeving hierin zelfs 's zomers zwemmen. U passeert nog een mitrailleurnest, de resten van een latrine (= toilet) (gps-instelling wgs 84: N 51° 38,821' E 005° 04,181') en een loopgraaf. Deze slingert zich over een lengte van vele honderden meters door het landschap en diende ter beveiliging van de M.A.St. (Deze loopgraaf is ook vanaf het fietspad in het heideveld te zien).

Twee Duitse soldaten redden honderden Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog door het vervalsen van documenten.

Documentairemaakster Annet Betsalel maakte een documentaire over twee Duitse Wehrmachtsoldaten: Werner Klemke en Johann Gerhardt. Zij waren dienstplichtig soldaat bij een Duitse luchtafweer, de zogenoemde FLAK. Met gevaar voor eigen leven hebben zij honderden Joden in het Gooi helpen onderduiken, bezorgden hen valse papieren en zijn ze betrokken geweest bij andere verzetsactiviteiten. Klemke heeft de oorlog overleefd en is in de voormalige DDR uitgegroeid tot een zeer beroemd illustrator. Gerhardt kwam op 6 oktober 1944 om in de omgeving van Loon op Zand. Hoe dit gebeurd is, blijft onduidelijk, omdat er geen aanwijzingen zijn, dat er in dit gebied toen gevechtshandelingen waren.

Er zijn niet alleen opnames gemaakt in Bussum, Blaricum, Amsterdam, Berlijn, Jeruzalem en de Duitse militaire begraafplaats in Ysselstein, maar ook hier in de Loonse en Drunense duinen. De film ging in mei 2015 in première in Berlijn. De zoon en een dochter van soldaat Werner Klemke, overleden in 1994, waren uit Berlijn hierheen gekomen. Men is met hen gaan filmen op plekken, waar hun vader en zijn vriend Johann Gerhardt tijdens de oorlog zijn geweest. Annet Betsalel vroeg mij de filmploeg hier in de duinen te begeleiden en te vertellen wat hier zoal gebeurd was. Daarbij was ook boswachter Hemmo Dekkers aanwezig. De dochter van Klemke vertelde me toen dat zij diep onder de indruk was van de kille kelderruimtes zonder ramen in Blaricum, waarin een gezin met kinderen soms een week moest onderduiken, voordat de vervalste documenten klaar waren. De documentaire, getiteld "Treffpunkt Erasmus, die Kriegsjahre von Werner Klemke" ging op 18 mei 2015 in wereldpremière tijdens het Joodse filmfestival in Berlijn.

Hieronder leest u het verhaal dat in de documentaire verteld wordt:

De Joodse familie van Perlstein woonde in Blaricum. Sam van Perlstein was mede-eigenaar van de handelsfirma Van Perlstein Roeper Bosch, onder andere importeur van het Monopolyspel en bestuurder van de Joodse gemeenschap Bussum. Al vroeg in de oorlog was het Sam duidelijk, dat voor de Joden een gevaarlijke periode aanbrak. Mels de Jong,

zoon van de bekende schrijver A.M. de Jong van Merijntje Gijzens jeugd, was in 1941 getrouwd met Sams dochter Eva. Hij werkte voor een uitgever en kwam in 1942 bij toeval via het bekende antiquariaat "Erasmus" in Amsterdam in contact met de twee Wehrmachtsoldaten Werner Klemke en Johann Gerhardt. Mels had snel in de gaten dat zij absoluut geen nazi-sympathieën hadden, toen hij hoorde dat ze om boeken vroegen van onder andere Erich Kästner, die in Nazi-Duitsland ten strengste verboden waren. Bij het verlaten van de winkel vergat Klemke zijn geweer, waarvoor hij de doodstraf had kunnen krijgen. Maar Mels was hem achterna gegaan om hem het wapen te geven en zo ontstond het eerste vriendschappelijk contact. Werner Klemke was graficus en illustrator en Johann Gerhardt was fotograaf op cruiseschepen geweest. Toen zij Mels beter hadden leren kennen, vertelden ze hem, dat het daarom voor hen vrij gemakkelijk was om vervalste verlofpasjes voor henzelf en hun makkers te maken, waardoor ze vaker naar huis konden. Deze mededeling kwam Mels zeer goed uit en hij vroeg hen dan ook om mee te werken om vervalste documenten te maken voor Sam van Perlstein, waaruit zou blijken dat hij geen Jood was. Dat deden zij, waarna hiermee een verzoek ingediend werd bij een speciaal doorvoor opgerichte juridische eenheid bij het Duitse leger onder leiding van de Duitse jurist Hans Calmeyer. De vervalste papieren werden in orde bevonden, waardoor de familie Van Perlstein een officiële niet-Joodverklaring kreeg en zij de gehate Jodenster af konden doen. Daarna kon Sam van Perlstein gaan en staan waar hij wilde en hij zette meteen een groot onderduiknetwerk op. Hij wist nu ook zijn vermogen, dat eerder door de Duitsers geconfisqueerd was, terug te krijgen en dat zette hij in voor de Bussumse onderduikorganisatie.

Werner Klemke en Johann Gerhardt bleven doorgaan met het vervalsen van documenten, waaronder persoonsbewijzen en voedselbonnen, noodzakelijk om de vele onderduikers van voedsel en kleding te voorzien. Dat deden zij op hun kantoor en als zij de commandant aan hoorden komen, moffelden ze de papieren snel weg. Naast het werk voor het verzet kwamen beide Duitse soldaten in hun vrije tijd regelmatig naar de Van Perlsteins in Blaricum en gingen zelfs zeilen met Eva en Mels de Jong. Diens vader, de bekende schrijver A.M. de Jong, werd in 1943 als represaille voor een aanslag door de SS voor de deur van zijn huis doodgeschoten. Dit was één van de zogeheten Silbertanne-moorden. Dit leidde tot nog meer vermetele verzetsdaden door de Van Perlstein-groep. Zo zat in één van de onderduikhuizen in het najaar van 1944 een bont gezelschap bijeen: Joodse families, Engelse piloten, studenten die niet naar de Arbeitseinsatz wilden, maar ook gedeserteerde Duitse soldaten. Men zorgde niet alleen voor al deze mensen, maar men gaf ook een krant uit voor de Joodse onderduikers, zodat zij weer moed kregen. Het duurde allemaal zo lang, zeker nadat het zuiden van Nederland al bevrijd was. Dit oppeppen was ook nodig, omdat bekend was dat verschillende onderduikers zelfmoordpogingen deden of geestelijk inmiddels zo labiel waren, dat ze een gevaar voor de verzetsgroep konden worden, omdat ze zichzelf wilden aangeven.

Johann Gerhardt (19 februari 1910) kwam op 6 oktober 1944 om het leven. Mels de Jong schreef in een verklaring aan de Stichting '40-'45: "Klemke vertelde aan zijn dochter, dat Gerhardt werd gedood door een verdwaalde granaat, toen hij met een lege vrachtwagen achter de grote rivieren aan het rijden was – zonder helm op! Er zijn geen gegevens bekend over gevechtshandelingen in Loon op Zand of naaste omgeving op die datum, dus de juiste plek is onbekend.

Werner Klemke kwam niet in het oorlogsgeweld terecht. Hij keerde na de oorlog terug in een geheel verwoest Berlijn, waar hij en zijn gezin (hij had destijds één dochter) moesten zien te overleven. Tijdens de eerste jaren maakte hij illustraties voor de uitgeverij die Mels de Jong na de oorlog had opgericht. Men smokkelde tekenmateriaal, levensmiddelen, kleding en geld via de Leipziger Messe naar Klemke, die nu in de Russische zone woonde. In 1949 publiceerde Werner Klemke (geboren in 1917) zijn eerste boek met meer dan 100 illustraties bij uitgeverij Volk und Welt, waarbij hij meteen zijn naam vestigde als illustrator. Het boek

“Cocktail über See” met de oorspronkelijke gedichten van Johann Gerhardt uit diens reisperiodes met cruiseschepen is door Klemke rijk geïllustreerd. Toen hij in 1994 overleed, liet hij meer dan 800 geïllustreerde boeken na, vertaald in 27 talen (waarbij ook in het Nederlands), animatiefilms, theaterposters en postzegelontwerpen. Zijn oeuvre wordt bewaard in het Klingspormuseum in Offenbach am Main. Uit dit alles blijkt wel zijn uitzonderlijk vakmanschap, wat al te merken was bij zijn meesterlijk vervalste documenten tijdens de Tweede Wereldoorlog. Werner Klemke hield van ironische tekeningen. Zijn leidinggevenden beeldde hij al tijdens de oorlog af als bullebakken. Ferdinand Vogel is een verzonden officier bij de luchtafweer. Klemke heeft zogenaamd zijn oorlogsdagboek gevonden. De inhoud is een mix van fictie en van zijn eigen belevenissen, waartoe ook de dood van zijn vriend Johann Gerhardt hoort. Dit boek is gemaakt eind 1944, begin 1945. Hij heeft het zelf ingebonden en het leeslintje gemaakt van drie draadjes: rood, wit en blauw. Het is dus wel duidelijk waar tijdens de oorlog zijn sympathie al lag. Werner Klemke heeft thuis praktisch nooit iets over zijn heldendaden verteld. Misschien is hij bang geweest, dat hij als verrader en vervalser aangemerkt zou worden.

Ook de van Perlsteins hebben nooit iets van erkenning voor hun verzetswerk willen hebben. Sams idee daarover was kort maar krachtig: “Ik mag dan een aantal mensen gered hebben. Maar hoeveel heb ik er NIET kunnen redden?” Mels de Jong, die intussen gescheiden was van zijn vrouw Eva, werd later in Frankrijk journalist en schrijver. Hij meende dat er minstens 59 personen in Blaricum wat langere tijd ondergedoken hebben gezeten. Zijn dochter Nicky is later tot een aantal van minstens 80 gekomen. Daarnaast telde zij niet eens de ontelbaren, die er slechts één nacht doorbrachten om daarna naar een ander onderduikadres te gaan. Sam van Perlstein werd na de oorlog de eerste voorzitter van de Joodse gemeenschap in Bussum en liet de synagoge restaureren. Voor zover nagegaan kan worden, heeft misschien wel 50% van de Bussumse Joden de oorlog overleefd, terwijl dit in de rest van Nederland slechts 20 % was. Dit alles was mede te danken aan de twee dappere Duitse soldaten Klemke en Gerhardt.

Wetenswaardigheden

Oude Bosschebaan of Oude Bossche Baan

Beide schrijfwijzen worden gebruikt voor dezelfde weg. Navraag bij de gemeente Haaren leverde het volgende op: *Op 4 maart 2008 heeft het college besloten tot vaststelling van de straatnamen in de gemeente Haaren. Het raadsbesluit dateert van 10 april 2008. Er is besloten om de straatnamen te behouden die zijn gegeven voor de gemeentelijke herindeling. Biezenmortel hoorde voor 1997 bij de voormalige gemeente Udenhout en Helvoirt was voorheen een zelfstandige gemeente. Om een straatnaam te veranderen, levert dat vaak voor de bewoners in de straat problemen op. Het college van Haaren heeft ervoor gekozen dat niet te doen.*

De forellenvijver ontstond niet door een V1

De V1 (Vergeltungswaffe 1) vloog door middel van een primitieve straalmotor. In de neus zat een explosieve lading die tot ontploffing kwam, als het toestel de grond raakte. De Duitsers vuurden de V1's af op de haven van Antwerpen en vele stortten vroegtijdig neer in Midden-Brabant. Aan de Oude Bossche Baan tegenover nummer 39 en wandelknooppunt 10 ligt een vijver. Een aantal jaren geleden kon men daar tegen betaling op forellen vissen. Sommige mensen beweren met grote stelligheid dat deze plas ontstaan is door het neerstorten van een V1. Dit klopt niet. Dit water is ontstaan door afgraving voor zandwinning.

Haaren (NB) of Haren (Gr.)

Over de leden van de Groningse verzetsgroep, die bij Bosch en Duin gefusilleerd werden, is weinig bekend. Waarom werden zij naar Brabant gebracht? Hadden de Duitsers hier een vergissing gemaakt door hen naar Haaren (NB) te brengen in plaats van naar het Groningse Haren? Nee, we hoeven niet te twijfelen aan de Duitse Pünktlichkeit, want in Haren (Gr.) was geen gevangenis.

Nawoord

In mei 2009 verscheen de eerste versie van dit artikel en schreef ik: "Het opsporen en raadplegen van de vele bronnen kostte mij een zee van tijd, maar gaf ook grote voldoening." Op dat moment dacht ik dat het karwei erop zat, wat betreft dit artikel. Maar door gebeurtenissen is het duidelijk dat de werkelijkheid anders is. In de voorbije jaren raakte ik betrokken bij vele zaken betreffende deze monumenten. Dat kostte weer veel tijd, maar was voor mezelf een grote bron van verrijking en inspiratie.

In 2010 hielp ik initiatiefnemer Jan Schoenmakers bij de organisatie van een herdenking met de nabestaanden, vanwege het 5-jarige bestaan van het Herdenkingsmonument bij Bosch en Duin. Daarbij betrokken we de leerlingen van Basisschool De Wichelroede, die dit monument adopteerden. Wij verzorgden voor hen hierover een powerpointpresentatie, die ik al snel uitbreidde tot een lezing voor volwassenen over de vijf monumenten in het Nationaal Park. (Deze is aan te vragen bij Natuurmonumenten via: Lezingen op maat | ivn).

Mijn lezing leidde in maart 2013 via Rien Broeders uit Loon op Zand tot de vergeefse zoektocht naar de veertien vermiste verzetsstrijders. Tot mijn grote ontsteltenis ontdekte ik in september 2013 de diefstal van de schaal bij Bosch en Duin, wat tot vele emotionele reacties leidde. Het contact met Annet Betsalel in 2014 en de kinderen van Werner Klemke bij het maken van de documentaire over de twee Duitse soldaten was een aparte ervaring. De gesprekken met Ton van Dijk over het drama bij het Kruis in de duinen en het schrijven hierover in 2015 lieten mij niet onberoerd. Vanaf 2010 tot september 2018 had ik contact met de Commissie Straatnaamgeving om te zorgen dat de beloofde straatnamen er kwamen.

Met veel personen had ik de afgelopen jaren uitgebreide gesprekken, die niet alleen boeiend, maar soms ook heel emotioneel waren. Honderden telefoongesprekken en ontelbare mailtjes brachten me in contact met een groot aantal mensen, waaronder ook velen die ik nooit eerder gezien of gesproken had. Zij hebben mij op alle mogelijke manieren van waardevolle informatie voorzien, waarvoor ik hen zeer erkentelijk ben. Ik dank hen allen daar dan ook hartelijk voor.

Hopelijk bereik ik met dit boekje ook dat iedereen de slachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog blijft gedenken.

Henk Peters
Udenhout, 4 mei 2019

Bronnen

Hoofdstuk 1

1. Zandloper, Landschap en geschiedenis van Nationaal Park De Loonse en Drunense duinen en omgeving, Lauran Toorians met een bijdrage van Frans Kapteijns, Uitgever Stichting Zuidelijk Historisch Contact, Tilburg 2008
2. "Provinciestad in Oorlogstijd. Waalwijk en Omgeving 1939-1945", Jack Didden en Maarten Swarts. Een Zwaardvisch productie, Drunen 1991
3. Colin: "The 51^e Highland Division in Brabant 1944", Jack Didden en Maarten Swarts. Een Zwaardvisch productie, Drunen 1994
4. "Brabant Bevrijd". Jack Didden en Maarten Swarts. Hulst Van Geyt Producties 1993
5. Internet: Operatie Pheasant

Hoofdstuk 2

6. Interview met ooggetuige de heer Sjaak Peeters uit Helvoirt (Distelberg)
7. Onderzoek foto met usb-microscooploop door Louis Mathieu, Udenhout
8. Gegevens van het War Cemetery in Bergen op Zoom
9. "Uitgegroeid tot Helvoirt", kijk- en anekdotenboek, uitgegeven bij het afscheid van de zelfstandige gemeente Helvoirt. Stand van zaken na ruim 800 jaar, Jan van Balkom en Peter van Gorp, 1 januari 1996, met name pagina's 200 en 201

Hoofdstuk 3

10. Interview met Ton van Dijk en info van Johan van Iersel uit Nieuw-Zeeland
11. Interviews met mevrouw Corrie van Iersel (schoonzus van Kees, Sjefke en Johan), Jan van der Meijden uit Giersbergen, Jan van de Plas uit Helvoirt, Nico Verhoeven uit Heeze, Jef Kuijpers uit Elst en mevrouw De Veer – van Doveren uit Oisterwijk.
12. Info van onder andere Ton Guezen en Wil Hoyer van Stichting Pheasant uit Waalwijk
13. Info van Jack Didden, schrijver van onder andere historische boeken over de Tweede Wereldoorlog

Hoofdstuk 4

14. "Over d'n oorlog. Udenhout en Biezenmortel tussen bezetting en bevrijding". Uitgever 't Schoor, heemcentrum voor Udenhout en Biezenmortel, oktober 1994
15. "Het Udenhoutse Mariakapelleke". Uitgever 't Schoor, heemcentrum voor Udenhout en Biezenmortel, 30 mei 2008

Hoofdstuk 5

16. Interview met de heer Jan Schoenmakers uit Tilburg, initiatiefnemer van de oprichting van het monument bij Bosch en Duin
17. Het Nieuwsblad van het Zuiden, 30 mei 1964, "De fusillade in mei 1944"
18. Brabants Dagblad, 8 februari 2001, Monumentoproep door de heer Jan Schoenmakers
19. Brabants Dagblad, 9 mei 2005, "Monument voor 14 strijders"
20. Brabants Dagblad, 27 mei 2005, "Monument herinnert alsnog aan moord op verzetsstrijders"
21. Internet: Regionaal Archief Tilburg – "De verdwenen doden"
22. Internet: Regionaal Archief Tilburg – "De Tilburgse SD-agent Piet Gerrits"
23. Regionaal Archief Tilburg. Gemeentepolitie Tilburg 1944-1947. Nr. 550, 551, 552.
24. De Courant, Het Nieuws van den Dag van 27 mei 1944: "Bekendmaking van veertien doodvonnissen door de Höhere SS- und Polizeiführer Nordwest"
25. Rob van Putten in: "Tilburg, het tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur", jaargang 36, september 2018, nummer 2, "Straatnaam voor vier verzetsstrijders, pagina 60 tot en met 65"
26. Karel de Beer in: "Tilburg, het tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur", jaargang 33, december 2015, nummer 3, "Hockey tijdens de bezetting 1940-1945, pagina 63 tot en met 68"
27. Uit het archief van de familie Oosterheert: Brief van J.J. aan de heer Bulthuis. Hierin staat een reconstructie van de overval in Groningen.

28. Informatie gegeven door Stichting Oorlogs- en Verzetscentrum Groningen
29. Eendrachtbode, 20^e jaargang, nummer 24 tweede blad 8 mei 1964: "De mislukte overval"
30. Informatie gegeven door Heemkundekring Stad en Lande uit Tholen
31. Eendrachtbode, De Thoolse Courant, 2 juni 2005: "Eindelijk een plek om gefusilleerde Thoolse verzetsmensen te gedenken"
32. Info van Rien Paijmans, conservator van de Gedenkplaats Haaren 1940-1945
33. Informatie van mevrouw Van der Meer van Archief en Museumcollectie Nationaal Kamp Vught
34. Uit de speech van de heer Eric de Ridder als locoburgemeester van Tilburg tijdens de herdenking met nabestaanden en Basisschool De Wichelroede op 26 mei 2010
35. Mail van 24 mei 2013 van de heer T. Schoonebeek, secretaris van de Straatnaamcommissie van Tilburg
36. Interview met getuige Rien Broeders uit Loon op Zand
37. Informatie van Marcel Schuring over de Werkgroep Vermiste personen Tweede Wereldoorlog en de Afdeling Oorlogsnazorg van het Rode Kruis
38. Informatie van de heer P Geurts, Bestuursadviseur Openbare Orde en Veiligheid van de gemeente Tilburg.
39. Jaarboek van 't Schoor, heemcentrum voor Udenhout en Biezenmortel, Unentse Sprokkels 9 van 2011. Harrie van Iersel en Jan Denissen: "Pater Handveger, Huis en bewoners bij het monument vlakbij Bosch en Duin te Udenhout."
40. "75 Jaar Natuurbeheer", uitgegeven door Vereniging Natuurmonumenten 1996, indredactie Piet de Jong

Hoofdstuk 6

41. Internet : De M.A.St.
42. Jaarboek Straet & Vaert 1994 – "Wij maakten het zelf mee. (Herinneringen van Loonse mensen aan de bezetting en bevrijding)", een uitgave van de Heemkundekring Loon op 't Sandt
43. Jaarboek Straet & Vaert 2005 – "De M.A.St." door Kees Grootswagers, een uitgave van de Heemkundekring Loon op 't Sandt.
44. Info van documentairemaakster Annet Betsalel en www.treffpunkterasmus.nl

Wetenswaardigheden

45. Informatie Gemeente Haaren over het raadsbesluit van 10 april 2008

Algemeen

46. Persoonlijk contact met vele mensen, maar ook telefonisch of per mail. Onder andere m: Marie-Colette van Spaendonck, Hans en Kinnie de Jong – Busnac, B. van Asten, G. van Alem, H. v.d. Berg, K. v.d. Bersselaar, W. Leenders, A. Engel, E. Gelevert, mevrouw Jardena, F. Kapteijns, T. Kruijssen, F. v.d. Mijden, mevrouw L. Klerks – v.d.Mijden, A. van Rijswoud, Jan Schoenmakers, L. van Strien, R. Geurts, H. Dekkers, Karel de Beer, e.a.

Colofon

Bronnen-verantwoording

Als schrijver van dit boekje heb ik mijn uiterste best gedaan om alle bronnen te vermelden en toestemming voor publicatie te verkrijgen. Mocht ik onverhoopt hierbij iets over het hoofd hebben gezien, dan verneem ik dat graag, zodat ik deze fout kan herstellen. Overigens staat het iedereen vrij om zonder toestemming gedeeltes over te nemen, mits met bronvermelding.

Afbeeldingen-verantwoording

Alle afbeeldingen zijn uit de collectie van de auteur en nagenoeg allemaal door hemzelf gemaakt.

Afbeeldingen van/ door anderen

Afbeelding	Afkomstig van/ gemaakt door
Overzichtskaart Nationaal Park de Loonse en Drunense duinen	Natuurmonumenten
Kaart Operatie Pheasant	Brabants Dagblad 17 september 2009, foto Wegener Media
Foto's familieleden Van Iersel	Mevrouw Corrie van Iersel
Veldgraven in 1944	Archief mevrouw Van der Ploeg – Peeters, Helvoirt, foto vermoedelijk uit 1946
Verlofverzoek Barend Busnac	Archief familie De Jong – Busnac
De 14 gefusilleerde verzetshelden	Archief Jan Schoenmakers, Tilburg
Gedachtenisprentjes drie Tilburgse verzetshelden	Archief Hans Clijsen, Loon op Zand
Groep met burgemeester Weterings bij monument bij Bosch en Duin	Frans Goossens
Herdenking monument bij Bosch en Duin in 2016	Pieter Michielsen, Udenhout-Centraal
De vergeefse zoekpoging	Regionaal Archief Tilburg – “De verdwenen doden”
Foto Hart van Nederland SBS6	SBS6
Foto Nieuws Omroep Brabant	Omroep Brabant
Foto bouwplaats straatnamen	Ton van Rooij, gemeente Tilburg
De bebouwing bij Bosch en Duin tot 1921	Harrie van Iersel
Foto's Klemke, Gerhardt, Eva en Mels de Jong	Archief mevrouw Annet Betselal
Kriegstagebuch Ferdinand Vogel	Archief mevrouw Annet Betselal

Technische realisatie

De lay out van deze publicatie is gedaan door Arjan Robben. Het boek is gedrukt bij drukkerij ELKA. De oplage is 150.

Financiële realisatie

Dank aan de Stichting Jacques de Leeuw te Loon op Zand.

Dank aan 't Schoor, heemcentrum voor Udenhout en Biezenmortel, die deze publicatie onderdeel van de herdenkingsactiviteiten “75 jaar Bevrijding” heeft gemaakt.

Publicaties van de auteur

Van de hand van Henk Peters verschenen nog de volgende artikelen:

- “Het drama bij het Kruis in de duinen” (2015), te downloaden via: Lezingen op maat | ivn.

- “The Crash on ’t Winkel” (2016), te downloaden via Wiki Udenhout rubriek ‘Gebeurtenissen in Udenhout’: “Neerstorten Amerikaanse bommenwerper in Biezenmortel”.
- “Verzetsstrijder en Oorlogsslachtoffer Piet van Riel” (2018), te downloaden via Wiki Udenhout rubriek ‘Personen uit Udenhout’.
- “De dienstperiode van Leen Bouwens” (2018) te downloaden via Wiki Udenhout rubriek ‘Personen uit Udenhout’.

Inhoudsopgave

	Hoofdstuk	Pagina
	Voorwoord	
1	Algemeen oorlogsbeeld rond de Loonse en Drunense duinen in 1944	
2	Monument bij de Distelberg te Helvoirt	
3	Kruis in de duinen bij Helvoirt <ul style="list-style-type: none"> • Herdenking bij het kruis door Stichting Pheasant • Wat er werkelijk gebeurde op 2 april 1944 	
4	Het Udenhouts Mariakapelletje bij natuurgebied De Brand	
5	Herdenkingsmonument voor 14 verzetshelden bij Bosch en Duin te Udenhout <ul style="list-style-type: none"> • De drie verschillende verzetsgroepen • De fusillade op 26 mei 1944 • De 14 gefusilleerde verzetshelden bij Bosch en Duin • Straatnaam voor vier verzetshelden • Herdenking door Basisschool De Wichelroede • De vergeefse zoekpoging naar de veertien lichamen • Diefstal van de schaal • Er stond een bouwwerk op de plek van het monument 	
6	Vredesmonument bij de Eftelingsestraat in Kaatsheuvel <ul style="list-style-type: none"> • De Munitions Ausgabe Stelle (De M.A.St.) • Sporen zoeken in het landschap • Twee Duitse soldaten redden honderden Joden door het vervalsen van documenten • Uitnodiging Joods filmfestival in Berlijn en Potsdam 	
	Wetenswaardigheden	
	Nawoord	
	Bronvermeldingen	
	Colofon <ul style="list-style-type: none"> • Verantwoording illustraties 	
	Inhoudsopgave	